

บทที่ 2

บริบททางสังคมวัฒนธรรมและเนื้อหาของบทประพันธ์

บริบททางสังคมวัฒนธรรมและประวัติผู้แต่ง

1. บริบททางสังคมของบทประพันธ์

บริบททางสังคมของตัวงานอาจเป็นแรงกระตุ้นในการสร้างบทประพันธ์ เช่น ปัญหาที่ตระหนักร่วมกันในสังคม เมื่อพิจารณาเนื้อหาโดยรวมของอภินิหารและสิ่งมีชีวิตที่เรียกว่าคนซึ่งเขียนในช่วงปี พ.ศ.2535 ถึง พ.ศ.2542 พบว่า เนื้อหาปัญหาในบริบทของสังคมยุคที่ได้ชื่อว่ามี การพัฒนาทางวัตถุจนละเอียดหรือถึงขั้นทำลายคุณค่าทางจิตใจ ในขณะที่นักคิดและนักวิชาการพยายามรณรงค์ให้ทบทวนถึงทิศทางของการพัฒนา แต่ดูเหมือนความคิดเหล่านั้นจะถูกความแรงของกระแสบริโภคนิยมอันเป็นกระแสหลักที่มีอิทธิพลครอบคลุมไปทั่วโดยหรือที่เรียกกันว่ากระแส “โลกาภิวัตน์” กลับเสียจนไม่อาจเห็นยั้งความกระหายความสำเร็จทางเศรษฐกิจได้ทั้งในระดับรัฐและปัจเจกชน

ความเป็นมาและทางออกของภาวะวิกฤตทางสังคมของยุคปัจจุบันเป็นประเด็นที่กล่าวถึงกันมากในหมู่นักวิชาการหลายสาขา หากพิจารณาสังคมไทยในบริบทสังคมโลกจะพบว่า วัฒนธรรมในยุคนี้เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสโลกอย่างรวดเร็ว ภาวะดังกล่าวชวนให้ตั้งคำถามถึง วิจารณ์ญาณในการเลือกเฟ้นวัฒนธรรมเข้ามา ดังที่กาญจนา แก้วเทพ (2539 : 52-54) ชี้ให้เห็นว่า ปัจจุบันสังคมไทยมีการเป็นโลกาภิวัตน์มากขึ้น เห็นได้ว่าคนไทยใช้ชีวิตประจำวันผูกพันกับศาสนาน้อยลงและปลดปล่อยตนเองออกจากสถาบันศาสนา หลักเกณฑ์ของระบบตลาดกลายเป็นสิ่งกำหนดข้อตกลงในการสร้างสรรค์วัฒนธรรม หากจะสร้างจิตสำนึกแก่สังคม สถาบันต่าง ๆ ก็ต้องเข้าสู่ตลาดการแข่งขันและต้องช่วงชิงพื้นที่กัน ความสัมพันธ์ของคนกลายเป็นความสัมพันธ์แบบซื้อขายและคนกลายเป็นสินค้า หมายความว่า ปัจจุบันผู้คนตกอยู่ในสังคมแห่ง การบริโภค มุ่งตอบสนองความต้องการทางวัตถุจนความสัมพันธ์อันดีในฐานะเพื่อนมนุษย์เลือนหายและรุนแรงถึงขั้นมองมนุษย์ด้วยกันเป็นสินค้า ในประเด็นเดียวกันนี้ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2542:47) กล่าวถึงการนำประเพณีในเทศกาล เช่น ลอยกระทง มาแปรเป็นสินค้าเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวว่า มิแต่จะทำให้รายได้ส่วนใหญ่ตกเป็นของคนจำนวนน้อย และยังไม่ได้เชื่อมโยงกับความเป็นมาและ

คุณค่าที่แท้จริงซึ่งผูกพันอยู่กับสังคมและสิ่งแวดล้อมอันเป็นบริบทของประเพณีนั้น ประเพณีที่นำเสนอเป็นจุดขายจึงไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตอย่างแท้จริง

เมื่อย้อนกลับไปพิจารณามูลเหตุของวิกฤติที่เป็นปัญหาที่จะเห็นว่าประเพณีหาอำนาจตะวันตกมีอิทธิพลต่อการปกครองและชีวิตความเป็นอยู่อย่างเห็นได้ชัดนับตั้งแต่สมัยที่ไทยถูกคุกคามจากการล่าอาณานิคม ตลอดจนจนถึงการเกิดสงครามโลกทั้งสองครั้งและการแบ่งโลกเป็นสองขั้วอำนาจคือ ประชาธิปไตยกับคอมมิวนิสต์หรือที่เรียกว่ายุคสงครามเย็น หลังจากนั้นการแสวงหาทรัพยากรจากประเทศด้อยพัฒนาก็เปลี่ยนแปลงไปอยู่ในรูปแบบของการค้าขาย ในขณะที่ประเทศด้อยพัฒนาก็พยายามเน้นการพัฒนาทางเศรษฐกิจเพื่อเพิ่มศักยภาพในการแข่งขัน กล่าวได้ว่าโลกหลังยุคสงครามเย็นเปลี่ยนจากการทำสงครามด้วยอาวุธมาเป็นสงครามเศรษฐกิจและสารสนเทศซึ่งซับซ้อนกว่าสงครามแบบเดิม (ยุค ศรีอาริยะ, 2541 : 11)

ประเทศไทยเน้นนโยบายการสร้างความสำเร็จทางเศรษฐกิจตั้งแต่ยุคสงครามเย็น โดยประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 เมื่อปี พ.ศ.2504 ในสมัยรัฐบาลทหารของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทิศทางการพัฒนาประเทศดังกล่าวส่งผลกระทบต่อเกษตรกรซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศให้เปลี่ยนรูปแบบการผลิตจากเดิมที่ผลิตเพื่อยังชีพใช้ชีวิตแบบพอเพียงมามุ่งผลิตเพื่อการส่งออก แต่ผลประโยชน์ส่วนใหญ่ตกอยู่ในมือของพ่อค้าคนกลางและผู้ส่งออก ขณะเดียวกันธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก็เสื่อมโทรม คุณภาพชีวิตของผู้คนไม่ดีขึ้น ข้ำยังขาดความเสมอภาคทางโอกาสและขาดการกระจายรายได้เกิดช่องว่างทางชนชั้น ประเด็นดังกล่าว อภิชาติ พันธเสน (2539 : 8-9, อ้างถึงใน ตุลา เฉลยลาภกุล, 2545 : 23) ได้ชี้ว่า

ความเหลื่อมล้ำค่าสูงทางชนชั้นสืบเนื่องจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ปรากฏอย่างชัดเจนตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และยิ่งเพิ่มสูงขึ้นในสมัยรัฐบาลเผด็จการยุคจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (2501-2506) เศรษฐกิจไทยได้ตกเป็นส่วนหนึ่งของระบบทุนนิยมที่นำโดยสหรัฐอเมริกา การขยายตัวของเมืองอย่างรวดเร็ว เป็นเหตุให้ต้องตั้งทรัพยากรต่าง ๆ จำนวนมากที่มีอยู่ในชนบทมาใช้จนส่งผลให้เกิดภาวะเสียสมดุลทางสภาพแวดล้อมและสังคม

ช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวยในช่วงหลังสงครามเย็นก็ยิ่งเพิ่มขึ้น ตัวเลขที่แสดงถึงการพัฒนาทางเศรษฐกิจของประเทศนั้นแท้ที่จริงเป็นตัวเลขที่แสดงถึงผลประโยชน์ที่ตกอยู่กับพ่อค้านายทุนซึ่งเป็นคนส่วนน้อยของประเทศ (วิทยากร เชียงกูล, 2537 : 93-94) คนที่จนอยู่แล้วยัง

ถูกบีบให้ยากจนมากขึ้นด้วยการบริโภคนิยมเกินตัวตามกระแสบริโภคนิยมจนมีหนี้สินทั้งในและนอกระบบ

ภาวะเศรษฐกิจเฟื่องฟูตั้งแต่ทศวรรษที่ 2530 หรือที่เรียกกันว่า “เศรษฐกิจฟองสบู่” ได้ก่อให้เกิดวิกฤตเศรษฐกิจช่วงต้นทศวรรษที่ 2540 อธิบายได้ว่าเป็น “การล่มสลายของภาคการเงินจากนโยบายเกิดเสรีทางการเงินที่หละหลวม” เนื่องจากวิถีคิดของนักเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่แพร่หลายในประเทศทุนนิยมถูกนำมาใช้ในประเทศไทย โดยขาดการพิจารณาให้สอดคล้องกับบริบทอย่างรอบด้าน (วิวัฒน์ชัย อุตถากร, 2544 : 20-21) ปรากฏการณ์ดังกล่าวเป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่ทำให้เห็นพิษภัยของการพัฒนาตามกระแสทุนนิยมโลกได้อย่างชัดเจน

คนเมืองเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากภาวะวิกฤตดังกล่าวมากที่สุด บ้างต้องเปลี่ยนงานต่องาน เจ้าของกิจการบางรายล้มละลาย บางรายถึงขั้นฆ่าตัวตายหนีปัญหา เกิดปัญหาคนว่างงานเป็นจำนวนมาก ส่วนหนึ่งกลับไปใช้ชีวิตในชนบทในขณะที่ชนบทเองไม่สามารถรองรับได้ไหว เมื่อผู้คนมีปัญหารุมเร้ามากขึ้นก็พยายามหาที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยว จึงหันเข้าหาศาสนาและความเชื่อขณะเดียวกันบางลัทธิบางความเชื่อกลับมุ่งแสวงหาประโยชน์จากผู้ศรัทธาจนต้องมีการตรวจสอบ (อนุช อภาภิรม และคณะ, 2542 : 165-166) กล่าวได้ว่าในช่วงเวลาดังกล่าวไม่เพียงแต่เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำเท่านั้น คุณธรรมจริยธรรมของผู้คนยังตกต่ำไปด้วย ส่งผลให้เกิดปัญหาสังคมตามมาอีกหลายรูปแบบ

ปัญหาสังคมไทยยุคปัจจุบันวิเคราะห์ได้ว่า มีมูลเหตุมาจากวิถีคิดแบบแยกส่วน การมุ่งเอาชนชั้นวรรณะและการเร่งสร้างความเจริญทางเศรษฐกิจสมัยใหม่โดยขาดความเข้าใจความซับซ้อนของชีวิตและความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตกับธรรมชาติซึ่งเป็นแนวคิดแบบพุทธที่ฝังรากอยู่ในสังคมไทยมาช้านาน ส่งผลให้วัฒนธรรมไทยอ่อนกำลังลง ทางออกของสังคมจึงอยู่ที่การหันเข้าหาวิถีคิดในวิถีปฏิบัติแบบไทยอันอุดมอยู่ในภูมิปัญญาท้องถิ่น (ชัชวรินทร์ ไชยวัฒน์, 2539 : 364-367 ; พระธรรมปิฎก, ประเวศ วะสี และเอกวิทย์ ณ ถลาง, 2544 : 35-51) อย่างไรก็ตามการปรับเปลี่ยนวิถีคิดย่อมเป็นสิ่งที่ต้องรณรงค์กันอย่างจริงจัง ดังที่เสกสรรค์ ประเสริฐกุล (2546 : 13) ได้ชี้ว่า เพื่อขจัดความรุนแรงในพฤติกรรมของผู้คนต้องแก้ไขอุปาทานเกี่ยวกับโลกและชีวิตที่มุ่งแต่จะครอบครองโดยละเลยความจริงของปรัชญาชีวิต สิ่งที่น่าวิตกก็คือทั้งบุคคลและองค์กรทั้งหลายแม้แต่สื่อมวลชนก็ตกอยู่ในมายาคติแทบทั้งสิ้น

ข่าวฆาตกรรม อุบัติเหตุทางรถยนต์ พ้อข่มขืนลูก หญิงสาวถูกรุมโทรมไปจนถึงข่มขืนแล้วฆ่า พระสงฆ์ต้องซื้อหาปราสาท กลายเป็นข่าวหลักที่สะพรั่งอย่างทั่วถึงและสม่าเสมอ โดยการแพร่กระจายของสื่อมวลชน นอกจากข่าวต่าง ๆ ที่กล่าวมาจะชี้ให้เห็นภาวะวิกฤตทางคุณธรรมจริยธรรมของคนในสังคมแล้ว วิถีนำเสนอที่เน้นความรุนแรงเพื่อขายอาจส่งผลให้ผู้รับ

เกิดความซาใจในการใช้ความรุนแรงแก้ปัญหา การละเมิดสิทธิธรรมจึงเป็นเรื่องธรรมดาที่คนเห็น เป็นเรื่องปกติหรือยอมจำนนจนสิ้นหวังที่จะแก้ไข

ในประเด็นพฤติกรรมและความรุนแรงในสังคม มีความพยายามบูรณาการความรู้ทาง จิตวิทยาเข้ากับการปฏิรูปการศึกษาเพื่อแก้ไขปัญหาสังคม ดังที่ นายแพทย์ประเสริฐ ผลิตผลการพิมพ์ (2541 : 6) วิเคราะห์ไว้ว่า พฤติกรรมรุนแรงถึงขั้นประทุษร้ายตนเองและผู้อื่นมีมูลเหตุมาจากความบกพร่อง ทางวุฒิภาวะและบุคลิกภาพซึ่งเป็นผลของการเลี้ยงดูและระบบการศึกษาที่ไม่เปิดโอกาสให้เยาวชน ได้ทำหน้าที่ทางจิตวิทยาให้เหมาะสมกับวัยอย่างต่อเนื่องตามขั้นตอนที่เหมาะสม สังคมปัจจุบัน บีบบังคับให้ครอบครัวกดดันเด็กเข้าสู่ระบบการแข่งกันแบบแพ้คัดออกตั้งแต่วัยเยาว์ เด็กจึงมี ความไม่สมบูรณ์ทั้งในด้านความไว้วางใจสิ่งแวดล้อม ความไว้วางใจตนเอง เสรีภาพในการเลือกใน การคิดและแสดงความคิดเห็น การอยู่ร่วมกับผู้อื่น เมื่อเข้าสู่วัยรุ่นก็ขาดความคิดที่เป็นนามธรรม และความคิดเชิงอุดมคติและยังขาดต้นแบบพฤติกรรมที่เหมาะสม พฤติกรรมที่รุนแรงจะส่งผลเป็น ความรุนแรงที่กระทบสังคมอย่างควบคุมไม่ได้ ควรแก้ไขด้วยการพร้อมใจกันปฏิรูปการศึกษาด้วยการปฏิเสศการศึกษาแบบแพ้คัดออกที่ไม่ได้สร้างสรรค์คุณภาพและวุฒิภาวะแก่เยาวชน

ขณะที่การปฏิรูปการศึกษายังไม่บรรลุผล ความอ่อนแอของระบบการศึกษาที่ถูกซ้ำเติม ด้วยจรรยาบรรณของสื่อซึ่งเป็นอีกปัญหาหนึ่งที่ควรได้รับการแก้ไขและพัฒนาให้เอื้อประ โยชน์ทาง ปัญญาต่อผู้รับ แต่ก็มีอุปสรรคที่สื่อส่วนใหญ่ตกอยู่ในระบอบทุนที่เน้นแต่ผลประโยชน์ทาง ทุนวิถก

ด้านการเมืองการปกครอง แม้ไทยมีการปกครองแบบประชาธิปไตยมาร่วม 70 ปี แต่ ความเป็นประชาธิปไตยที่แท้จริงกลับยังไม่เบ่งบานอย่างเต็มที่ มีรัฐบาลที่มาจากการปฏิวัติ รัฐประหารหลายคณะ เกิดเหตุการณ์นองเลือดครั้งใหญ่ 3 ครั้ง (14 ต.ค. 2516, 16 ต.ค. 2519 และ พฤษภาคม 2535) นอกจากนี้มีเหตุการณ์การปะทะระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับชาวบ้านที่มาชุมนุม ประห้วงอีกประปราย การซื้อสิทธิ์ขายเสียงยังปรากฏทุกฤดูภาคสมัครเลือกตั้ง ผู้คนบางส่วนถึงกับ เมือหน่ายการเมืองจนไม่ไปใช้สิทธิ์ อย่างไรก็ตามรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2540 ซึ่ง “เป็นรัฐธรรมนูญ ฉบับแรกที่ผ่านมาผ่านการรับรองจากสภาผู้แทนราษฎร โดยมิได้ร่างขึ้นเพราะอำนาจการปฏิวัติรัฐประหาร” (อนุช อาภาภิรม, 2542 : 16 อ้างถึงใน พวงเพ็ญ พิพัฒนเจริญวงศ์, 2546 : 7) หรือที่เรียกกันว่า รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน ก็ยังให้ความหวังว่า การปฏิรูปการเมืองจะบรรลุผล

เมื่อพิจารณาภาพรวมบริบททางสังคมของบพประพันธ์ พบว่าวิถีชีวิตของปัจเจกชนใน สังคมไทยได้เปลี่ยนแปลงไปโดยเฉพาะในสังคมเมือง ไม่เพียงแต่เงินได้กลายเป็นตัวแปรหลักใน การดำรงชีวิตหรือทำให้มีชีวิตรอดเท่านั้น ผู้คนยังมุ่งทำงานหาเงินมาตอบสนองความต้องการทาง วัตถุตามค่านิยมที่ยึดถือการครอบครองวัตถุเป็นเครื่องหมายของความสำเร็จในชีวิตจนละเลย

หรือมองข้ามความสำคัญของคุณค่าทางจิตใจ อันส่งผลให้เกิดความเสื่อมทางคุณธรรมจริยธรรม เกิดปัญหาสะท้อนสังคมทั้งระบบ

2. บริบททางวรรณกรรมของบทประพันธ์

ถึงแม้ว่าเรื่องสั้นและนวนิยายจะเป็นประเภทงาน (genre) ที่รับอิทธิพลจากตะวันตก แต่ก็ดำรงอยู่ได้ด้วยการตอบสนองความต้องการในสังคมไทยทั้งทางวรรณศิลป์และทางปัญญา นอกจากนี้รูปแบบของวรรณคดีสมัยใหม่จะเปลี่ยนแปลงไปตามสมัยนิยมและมีเนื้อหาที่แสดงปัญหาของชีวิตใกล้เคียงกับความเป็นจริงแล้ว นักเขียนยังแฝงทัศนะอันแสดงถึงสำนึกรับผิดชอบของตนต่อสังคม นับตั้งแต่ยุค “หัวใจของวรรณคดีไทย” (ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, 2514 : 78-79) บันเทิงคดีร้อยแก้วแบบใหม่คือ เรื่องสั้นและนวนิยายได้รับความนิยมเพราะสามารถแสดงความซับซ้อนของชีวิตท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงที่ต้องเผชิญกับวิถีชีวิตและสังคมสมัยใหม่ ผู้สร้างผู้เสพรณคดีขยายตัวตามจำนวนผู้รู้หนังสือ อนึ่ง การขยายตัวดังกล่าวยังสอดคล้องกับวัฒนธรรมการเสพรณคดีด้วยการอ่านซึ่งค่อย ๆ เข้ามาแทนที่การเสพรณคดีแบบมุขปาฐะที่มีมาแต่เดิมอันเป็นผลจากความก้าวหน้าด้านการพิมพ์และการส่งเสริมการศึกษานั่นเอง

สำหรับในสังคมไทย ในขั้นแรกเรื่องสั้นและนวนิยายดูเหมือนกำเนิดขึ้นพร้อม ๆ กัน และไม่มีข้อแบ่งแยกชัดเจน เมื่อนวนิยายไทยผ่านช่วงการรับอิทธิพลตะวันตก (ซึ่งน่าจะเรียกได้ว่า ช่วงทดลอง) ก็มีลักษณะเฉพาะของตน ดังที่นักวิชาการชี้ว่า ตั้งแต่ช่วงปลายรัชกาลที่ 6 ในปีพ.ศ. 2472 มีนักเขียนหนุ่มสาวคือ “ศรีบูรพา” ม.จ.อากาศดำถึง รัตพัฒน และ “ดอกไม้สด” ได้เสนองานที่ “สะท้อน...ความนึกคิด ความเชื่อ ความใฝ่ฝัน และวิถีชีวิตซึ่งต่างไปจากเดิม” และ “ยังสอดคล้องกับวิถีชีวิตปัญหาสังคมอยู่ประปราย” (ศรีศิลป์ บุญจรรยา, 2542 : 17-25)

การเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยในปีพ.ศ. 2475 ส่งผลต่อวิถีชีวิตของผู้คนในทุกด้าน นอกจากเหตุการณ์ดังกล่าวจะเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของประวัติศาสตร์ไทยแล้วยังเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของวรรณคดีไทยด้วย กล่าวคือ ศิลปะและวรรณคดีเปลี่ยนเมื่อจากการอุปถัมภ์ของราชสำนักและองค์กรทางศาสนาเป็นการผลิตของชนชั้นกลางที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจ อาชีพนักเขียนนักหนังสือพิมพ์มีความเกี่ยวโยงกันและสามารถสร้างอิทธิพลทางความคิดและทางการเมืองต่อสาธารณชน (เสถียร จันทิมาธร, 2525 : 176-177) หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองอุดมการณ์ประชาธิปไตยก็แพร่กระจายไปสู่ประชาชนอย่างรวดเร็ว นักคิดนักเขียนมีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นในงานประพันธ์ กล่าวได้ว่า เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นและความก้าวหน้าด้านกิจการการพิมพ์ส่งผลให้ช่วงเวลานี้จัดเป็น “ยุคทอง” ของวรรณคดีไทยสมัยใหม่ได้

ช่วงหนึ่ง นักเขียนซึ่งมีแนวร่วมในการสร้างงานได้ก่อตั้งสำนักพิมพ์เอง เช่น กลุ่มสุภาพบุรุษ นักเขียนสตรีที่โดดเด่น เช่น ก.สุรางคนางค์ ก็กล้าแสดงความคิดเห็นนอกเหนือจากกรอบ โศภณีในนวนิยาย เรื่องหญิงคนชั่ว (ซึ่งแต่งในปีพ.ศ.2480) ซึ่งวิเคราะห์ได้ว่า เป็นผลจากอุดมการณ์เกี่ยวกับความเสมอภาค ที่แพร่หลายสู่ประชาชนตั้งแต่ช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (ตรีศิลป์ บุญขจร, 2542 : 46)

ในบางช่วงนวนิยายมีความเติบโตด้านปริมาณ โดยเฉพาะหลังสงครามโลกครั้งที่สอง วรรณกรรมแนวพาฝันซึ่งแสดงความรื่นรมย์ของชีวิตเพื่อหลีกหนีโลกแห่งความจริงได้รับความนิยม (ตรีศิลป์ บุญขจร, 2542 : 125-126) จึงกล่าวได้ว่า ความต้องการของตลาดไม่ใช่หลักประกันของคุณภาพงานประพันธ์เสมอไป ในขณะที่ผู้เสพงานต้องการเพียงความผ่อนคลาย ความใส่ใจต่อปัญหาสังคมก็อาจลดน้อยลง นักเขียนจึงต้องเลื้อนไหวรณรงค์กำหนดทิศทางของวรรณกรรมที่พึงประสงค์ โดยอาศัยการพบปะถกเถียงกันในกลุ่ม ดังที่มีกิจกรรมเช่นนี้ใน “ชมรมนักประพันธ์” อันเป็นที่มาของแนวคิดศิลปะเพื่อชีวิตที่พยายามต้านกระแสวรรณกรรมแนวพาฝัน และทบทวนหน้าที่ของนักเขียนและภารกิจของวรรณคดีต่อสังคม แนวโน้มใหม่ในระหว่างปี พ.ศ. 2493 ถึง พ.ศ. 2495 คือการเริ่มต้นของนวนิยายเพื่อชีวิต (ตรีศิลป์ บุญขจร, 2542 : 145) งานลักษณะนี้ได้รับการขนานนามอีกชื่อหนึ่งว่า วรรณกรรมแห่งความสำนึกเชิงสังคม (เจตนา นาควิธระ, 2530ก : 3) ซึ่งสามารถศึกษาได้ว่า มีการส่งรับอิทธิพลจากช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองมาจนถึงช่วงก่อน 14 ตุลาคม 2516 ต่อมาจน 6 ตุลาคม 2519 ทั้งนี้ด้วยแรงเสริมคือ ภาวะกดดันทางการเมืองที่ทำให้คนรุ่นใหม่รู้สึกว่าคุณูปการทางด้านเสรีภาพ และทนเห็นความเสื่อมในระบบการเมืองและสังคมต่อไปไม่ได้ ถึงที่น่าสนใจคือ แนวโน้มที่วรรณกรรมแนวนี้ได้ขยายเนื้อหาจากที่เน้นแก้ปัญหาทางชนชั้น มุ่งชี้ให้เห็นศัตรูของประชาชนอย่างชัดเจน จนถูกหักท้วงว่าเป็นสูตรสำเร็จมาเป็นปัญหาเชิงอภิปรายและค้นหาคุณค่าของชีวิตมากขึ้น ช่วงเวลาหลัง 2519 ถึง 2530 จึงได้รับการขนานนามว่าช่วง “ศัตรูที่ลึนไหล” (เจตนา นาควิธระ, 2530ก : 6-11)

นับตั้งแต่ช่วง “ศัตรูที่ลึนไหล” เป็นต้นมาพบว่า ทั้งรูปแบบและเนื้อหาของวรรณกรรมมีความหลากหลายขึ้น สุชาติ สวัสดิ์ศรี (2546 : 42-53) ได้ให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงในแวดวงวรรณกรรมในรอบ 25 ปี หลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 (6 ตุลาคม 2519 ถึง 6 ตุลาคม 2544) ไว้ว่า การเติบโตอย่างเต็มที่ของระบบเศรษฐกิจทุนนิยม ส่งผลให้ระบบตลาดเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิต ในแง่นี้วรรณกรรมก็มีความหมายไม่ต่างไปจากสินค้า เกิดบริษัทบรรพวจรที่มุ่งหวังกำไรจากยอดขาย เกิดนิตยสารใหม่ๆ ที่หวังรายได้จากการขายพื้นที่โฆษณา มีการคิ๊งนักเขียนชื่อดังมาเป็นนักเขียนประจำ สร้างนักเขียนใหม่ให้มีชื่อเสียงเพื่อดึงดูดคนอ่าน ในแง่นี้ นักเขียนก็มีฐานะไม่ต่างไปจากไม้ประดับ แม้วรรณกรรมจะเติบโตในแง่ของปริมาณ แต่คุณภาพ

ของตัวงานและคนอ่านกลับเติบโตตามมาอย่างไม่สมดุล การให้รางวัลแม้จะสร้างความตึงเครียดในวงวรรณกรรม แต่ประเภทของงานที่ได้รับรางวัลก็ยังคงตายตัว ไม่สอดคล้องกับรูปแบบหรือประเภทงานที่พัฒนาอย่างหลากหลายขึ้น

ประเด็นรูปแบบของวรรณกรรมกับความเหมาะสมในการให้รางวัลนี้เป็นที่ถกเถียงกันในหมู่ผู้สร้างงานและผู้วิจารณ์ เมื่อ “วรรณกรรมสร้างสรรค์” ที่ได้รับรางวัลมีความแปลกหรือแหวกแนวไปจากความเคยชิน โดยเฉพาะการให้รางวัลใหญ่อย่างรางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียนหรือรางวัลซีไรต์ ดังจะเห็นได้จากเมื่อ เจ้าจันทร์ผอมหอม นิราศพระธาตุอินทร์แขวน ของมาลา คำจันทร์ได้รับรางวัลประจำปี 2534 ซึ่งเป็นปีที่ให้รางวัลกับวรรณกรรมประเภทนวนิยาย ก็ได้รับเสียงวิพากษ์วิจารณ์เรื่องรูปแบบว่า วรรณกรรมเล่มนี้จะจัดอยู่ในรูปแบบใดกันแน่ ระหว่าง เรื่องสั้น นวนิยายหรือกวีนิพนธ์ เช่นเดียวกันกับเมื่อนวนิยายเรื่อง เวลาของชาติ กอบจิตติ ที่มีบทละครและบทภาพยนตร์เป็นส่วนประกอบของนวนิยายซึ่งเป็นรูปแบบหลัก ได้รับรางวัลนี้ประจำปี 2537 ก็มีข้อถกเถียงกันว่า วรรณกรรมเรื่องนี้เป็นนวนิยายที่แท้หรือไม่ ส่วนประชาธิปไตยบนเส้นขนาน ของวินทร์ เลียววาริณ ซึ่งได้รับรางวัลเดียวกันนี้ประจำปี 2540 ก็มีข้อถกเถียงกันถึงเรื่องรูปแบบว่า เป็นนวนิยายหรือบันทึกข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์การปกครองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทยกันแน่ ด้านเรื่องสั้นเมื่อ อัญมณีแห่งชีวิต ของกัญชัน ได้รับรางวัลซีไรต์ประจำปี 2533 ก็มีเสียงวิพากษ์วิจารณ์เรื่องการใช้ภาษาของผู้แต่งว่า ไม่เหมาะสมกับการแต่งเรื่องสั้น ส่วนสิ่งมีชีวิตที่เรียกว่าคน ของวินทร์ เลียววาริณซึ่งได้รับรางวัลซีไรต์ประจำปี 2542 ก็ได้รับเสียงวิพากษ์วิจารณ์ว่า บทความที่น่าหน้าเรื่องสั้นทุกเรื่องทำให้รวมเรื่องสั้นเล่มนี้ไม่เป็นรวมเรื่องสั้นที่แท้ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะผู้อ่านและนักวิจารณ์ยังผูกติดกับความรู้ความเข้าใจแบบตายตัวและไม่ได้เข้าใจธรรมชาติข้อหนึ่งของวรรณกรรมว่า มีความเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาการไม่หยุดนิ่งทั้งทางด้านรูปแบบและเนื้อหา และท้ายที่สุดแล้ววรรณกรรมที่ทรงคุณค่าย่อมพิสูจน์ตัวเองได้ด้วยกาลเวลาและการดำรงอยู่อย่างสอดคล้องกับความต้องการและความเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย

เมื่อพิจารณาความเป็นมาหรือพัฒนาการของวรรณกรรมไทยสมัยใหม่ พบว่า แต่ละช่วงเวลาที่ผ่านมามีการปรับเปลี่ยนทั้งด้านรูปแบบและเนื้อหา ทั้งนี้ล้วนเป็นไปเพื่อตอบสนองความต้องการทางสุนทรียะและปัญญา ข้อกังขาเกี่ยวกับรูปแบบของวรรณกรรมโดยเฉพาะในระยะหลังเป็นปฏิกริยาปกติของผู้สร้างผู้เสพที่มีต่อการเปลี่ยนแปลง ประเด็นที่ผ่านเป็นห่วงคือ ขณะที่ตลาดหนังสือขายตัวด้านปริมาณ เทคโนโลยีการพิมพ์เจริญก้าวหน้า ผู้คนมีการศึกษามากขึ้น แต่วรรณกรรมคุณภาพกลับมีคนอ่านน้อย ไม่สอดคล้องกับความก้าวหน้าด้านต่าง ๆ ที่กล่าวมา

3. ประวัติผู้แต่ง

“วินทร์ เลียววาริณ” มีชื่อและนามสกุลจริงว่า วินทร์ เลียววาริณ ถือกำเนิดเมื่อวันที่ 23 มีนาคม พ.ศ. 2499 ในบ้านตึกแถวซึ่งเป็นร้านขายรองเท้าบนถนนนิพัทธ์อุทิส 1 ย่านการค้าของอำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา เป็นบุตรคนที่ 7 ในจำนวนพี่น้องทั้งหมด 10 คน เรียนชั้นประถมศึกษาจนจบชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นที่หาดใหญ่ จากนั้นสอบเข้าเรียนต่อที่โรงเรียนบดินทร์เดชา (สิงห์ สิงหเสนี) สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีจากคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และระดับปริญญาโทด้านการตลาดจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ใช้ชีวิตเป็นสถาปนิกที่สิงคโปร์และนิวยอร์กรวมกว่าห้าปี ขณะอยู่ที่นิวยอร์กศึกษาต่อภาคกลางคืนด้านคอมพิวเตอร์กราฟิกและภาพยนตร์ วินทร์กลับมาใช้ชีวิตในเมืองไทยในปี 2529 และเริ่มทำงานโฆษณาในตำแหน่งผู้กำกับศิลป์ ห้าปีต่อมา “ไฟ” เป็นเรื่องสั้นเรื่องแรกที่ได้รับการตีพิมพ์ (ในนิตยสาร อิมเมจ) “โลกีย์-นิพพาน” (2535), “ครุหนิมของรวมโลกสามใบของราชบุรุษ เอกเทศ” (2538) และ “ตุ๊กตา” (2541) ได้รับรางวัลช่อการะเกดยอดเยี่ยมประจำปี 2535, 2538 และ 2541 ตามลำดับ “ซึ่งมั่ง” (2541) ได้รับรางวัลเรื่องสั้นดีเด่นจากสมาคมนักเขียนและหนังสือ ปี 2541 ผลงานหลายเรื่องได้รับการแปลเป็นภาษาต่างประเทศ (ประทีป เหมือนนิล, 2542 : 272-273)

วินทร์เป็นนักเขียนที่มีผลงานหลายแนวและสร้างงานอย่างต่อเนื่อง ทั้งนวนิยายและเรื่องสั้น เรื่องที่เขาเขียนมักผ่านเข้ารอบการประกวดรางวัลวรรณกรรมต่าง ๆ และได้รับรางวัลไครางวัลหนึ่งเสมอ ผลงานที่รวมเล่มแล้วจนถึงปี 2542 ได้แก่

- 1) **อานพทกำธรวล** (2537) เป็นรวมเรื่องสั้นแนวทดลอง ได้รับรางวัลดีเด่นจากคณะกรรมการพัฒนาหนังสือแห่งชาติประจำปี 2538
- 2) **สมุดปกดำกับใบไม้สีแดง** (2537) เป็นเรื่องสั้นแนวหักมุม ได้รับรางวัลชมเชยจากคณะกรรมการพัฒนาหนังสือแห่งชาติประจำปี 2538
- 3) **ประชาธิปไตยบนเส้นขนาน** (2537) เป็นนวนิยาย ได้รับรางวัลดีเด่นจากคณะกรรมการพัฒนาหนังสือแห่งชาติประจำปี 2538 ได้รับรางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียนประจำปี 2540 และเป็นหนังสือดีสำหรับเด็กและเยาวชน (อายุ 16-18 ปี) พ.ศ. 2541-2542
- 4) **เดือนช่วงดวงเด่นฟ้าดาดาว** (2538) เป็นรวมเรื่องสั้นแนววิทยาศาสตร์ เป็นหนึ่งในหนังสือดี 88 เล่มที่คัดเลือกโดยโครงการวิจัยหนังสือดีวิทยาศาสตร์ซึ่งสนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) (ชัยวัฒน์ คุประตกุล และคณะ, 2546 : 14 ใน เอกสารเผยแพร่ งาน “ความรู้เพื่อชีวิต 10 ปี สัจจรใต้” ของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย)

5) สิ่งมีชีวิตที่เรียกว่าคน (2542) เป็นรวมเรื่องสั้นที่มีบทความเป็นส่วนประกอบ ได้รับรางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียนประจำปี 2542 เป็นหนึ่งในหนังสือดี 100 เล่ม ที่เด็กและเยาวชนควรอ่าน ในความเห็นของงานวิจัยที่สนับสนุน โดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) (วิทยากร เชียงกูล และคณะ, 2546 : 26 ใน เอกสารเผยแพร่ งาน ‘ความรู้เพื่อชีวิต 10 ปี สัจจรว ใต้’ ของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย)

ความสนใจวรรณกรรมของวินทร์เริ่มทำให้เขาเป็นนักอ่าน วินทร์หลงไหลเสน่ห์ของงานวรรณศิลป์ ขณะเดียวกันเขาก็ชื่นชมงานเขียนแนวปรัชญาชีวิต งานที่เขาชื่นชอบเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างงาน ดังที่ปรากฏเป็นแนวเรื่องและวิธีการนำเสนอในผลงานหลายเล่มของเขา เช่น เมื่อเขียนเรื่องสั้นแนวหักมุม วินทร์เขียนคำอุทิศถึง โอ. เฮนรี่ นักเขียนต้นแบบที่เป็นนักเขียนเรื่องสั้นแนวหักมุมชื่อดังของโลก (ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช, 2545 : 207) ส่วนวรรณกรรมเชิงปรัชญาทั้งบันเทิงคดีและสารคดี เช่น สิทธารถะ ของเสมอานันท์ เสตเส, มนุษย์ที่แท้ ของทอมัส เมอร์ตัน (แปลโดย ศ. ศิวรักษ์) และนิยายเซน ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช (เล่มโปรด, 2543) ก็มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตหรือโลกทัศน์ของเขาในฐานะที่เป็นประสบการณ์โดยอ้อมให้แก่ชีวิต

ในด้านประสบการณ์ตรงของผู้แต่ง เมื่อพิจารณาประวัติความเป็นมาของวินทร์ เดียวาริม พบว่า เขาเป็นหนึ่งที่มีประสบการณ์ชีวิตที่เอื้อต่อการเขียนไม่น้อย ในวัยเด็กเขาใช้ชีวิตในหัวเมืองใหญ่ทางภาคใต้ซึ่งให้ความคุ้นเคยต่อสภาพชีวิตของเมืองในภูมิภาค แต่เมื่อย้ายมาเมืองหลวงเพื่อศึกษาต่อก็ได้พบความแตกต่างคือ การแก่งแย่งแข่งขันและการใช้ชีวิตแบบตัวใครตัวฉันมากขึ้น วินทร์มีประสบการณ์ผ่านช่วงที่บ้านเมืองมีความผันผวนทางการเมืองและเศรษฐกิจสูง เขาเป็นหนึ่งที่ได้รับผลกระทบและแสดงทัศนคติต่อปรากฏการณ์ดังกล่าวไว้ในผลงานหลายเรื่อง เช่น “หมึกหยดสุดท้าย” (2535) มีเนื้อหาตีแผ่วงการนักเขียนไทยยุคปัจจุบันว่า “ได้ตกเป็นส่วนหนึ่งของระบบตลาดทุนนิยมที่สำนักพิมพ์หรือผู้ผลิตมุ่งหวังกำไรจากยอดขายมากกว่าการนำเสนองานเขียนที่มีคุณภาพ ชื้อเสียงเงินทองเป็นความสำเร็จที่หลายคนใฝ่ฝัน นักเขียนที่เคยสร้างงานคุณภาพเปลี่ยนมาเป็นนักเขียนยอดนิยมที่ผลิตงานเพื่อเอาใจตลาด ขณะที่การให้รางวัลวรรณกรรมก็มีอิทธิพลต่อการสร้างชื่อเสียงและเพิ่มยอดขายจนน่ากลัวว่าจะตกเป็นเครื่องมือของการโฆษณาอันเป็นกลไกหนึ่งของการตลาดทุนนิยมเสรี

การใช้ชีวิตช่วงหนึ่งในต่างประเทศทำให้วินทร์เห็นปัญหาที่หลากหลายและเข้าใจถึงลักษณะเฉพาะของมนุษย์ที่โยงกับวัฒนธรรม และลักษณะร่วมอันเป็นสากล โดยเฉพาะลักษณะธรรมชาติของมนุษย์ ดังที่เมื่อเขาเขียนถึงในบทความ “สัญชาตญาณการเอาตัวรอด” (2542) ว่า การโกหกเป็นสัญชาตญาณการเอาตัวรอดอย่างหนึ่งของมนุษย์ หลังจากที่เขาเขียนเรื่องสั้น “คำให้การ” (พิมพ์ครั้งแรก 2539) สะท้อนความคิดว่า ในความเป็นจริง คนส่วนใหญ่ล้วนใช้ชีวิตอยู่

ด้วยการโกหกหลอกลวง ทั้งอาจจะโดยรู้ตัวหรือไม่รู้ตัว แต่เมื่อรู้ว่าถูกหลอก ทั้ง ๆ ที่ผู้หลอกมีเจตนาดี ผู้ที่มีพฤติกรรมโกหกหลอกลวงนั้นก็ถูกสังคมพิพากษาให้มีความผิด การตัดสินที่พฤติกรรมโดยไม่คำนึงถึงเจตนาของผู้โกหก เป็นสิ่งที่วินทร์ตั้งคำถามให้คิดว่าสมควรเพียงใด

ความสนใจวรรณกรรมของวินทร์ มิได้หยุดอยู่แค่การเป็นนักอ่านและนักเขียน ดังจะเห็นได้ว่าปัจจุบันเขาลาออกจากงานประจำมาประกอบอาชีพนักเขียนอย่างเต็มตัวและมีสำนักพิมพ์เป็นของตนเอง (สำนักพิมพ์ 113) ทำหน้าที่เป็นทั้งผู้สร้าง ผู้เสพ และผู้เผยแพร่งานวรรณกรรม ด้วยพื้นฐานการศึกษาและการทำงานที่เกี่ยวข้องกับงานศิลปะและการออกแบบสร้างสรรค์ ประกอบกับมีความสนใจเป็นแรงเสริม ทำให้ปัจจุบันวินทร์ เลียววาริณเป็นนักเขียนที่ผลิตงานสร้างสรรค์ผู้บรรณพิภพอย่างสม่ำเสมอทั้งในแง่ของปริมาณและคุณภาพ

เนื้อหาบทประพันธ์

ขอบเขตของการวิจัยเรื่องสั้นของวินทร์ เลียววาริณครั้งนี้ ครอบคลุมผลงาน 2 เล่มคือ *อาเพศกำสรวล* (2537) และ *สิ่งมีชีวิตที่เรียกว่าคน* (2542) ซึ่งผู้วิจัยได้วิเคราะห์เนื้อหาตามลำดับดังนี้

1. อาเพศกำสรวล

อาเพศกำสรวล เป็นรวมเรื่องสั้นเล่มแรกของวินทร์ เลียววาริณ ตีพิมพ์ในปี 2537 ประกอบด้วยเรื่องสั้น 11 เรื่อง ตีพิมพ์ตั้งแต่ปี 2535 ถึง 2537 ในนิตยสารต่าง ๆ 8 เรื่อง และที่ลงพิมพ์ครั้งแรกในเล่มนี้อีก 3 เรื่อง เนื้อหาโดยรวมของเรื่องสั้นทั้ง 11 เรื่องกล่าวถึงปัญหาต่าง ๆ ซึ่งท้าทายต่อคุณค่าความเป็นมนุษย์ท่ามกลางความเจริญทางวัตถุซึ่งส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตในสังคมร่วมสมัย

แม้ผู้เขียนจะแถลงไว้ตั้งแต่ตีพิมพ์ครั้งแรกว่า “เรื่องสั้นส่วนใหญ่เป็นเรื่องราวชีวิตง่าย ๆ ทั่วไป” (วินทร์ เลียววาริณ, 2545ข : “ซากใจผู้เขียน”) และนักวิจารณ์หลายท่านแสดงความคิดเห็นไว้ว่า ความแปลกใหม่ของรวมเรื่องสั้นเล่มนี้อยู่ในด้านรูปแบบมากกว่าเนื้อหา (ดังได้กล่าวไว้ในหัวข้อเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง) อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาจุดมุ่งประสงค์ของผู้แต่ง อาจกล่าวได้ว่า วินทร์ไม่ได้คิดจะพลิกแพลงรูปแบบโดยตัดขาดจากเนื้อหา ดังเขาตั้งคำถามว่า ผู้สร้างงานวรรณกรรมจะ

...สามารถใช้เทคนิคหรือลูกเล่นในการนำเสนอ...ในงานวรรณกรรมได้หรือไม่ -- โดยที่ยังสื่อหัวใจของเนื้อหาวรรณกรรมนั้น ๆ ครบถ้วน? สามารถทำให้การนำเสนอแบบสร้างสรรค์เป็นส่วนหนึ่งของเรื่องโดยที่แยกออกจากกันมิได้หรือไม่? สามารถทำให้คนอ่านตื่นตาตื่นใจในการเสพมากขึ้นได้หรือไม่? (วินทร์ เลียววาริณ, 2545ฯ : “จากใจผู้เขียน”)

สิ่งที่ควรพิจารณาก็คือ วินทร์ได้ตอบคำถามเองว่า “ผมเชื่อมั่นว่าได้!” (วินทร์ เลียววาริณ, 2545ฯ : “จากใจผู้เขียน”) นั่นหมายความว่า เขายังมุ่งจะสื่อ “หัวใจของเนื้อหาวรรณกรรม” ส่วนคำตอบว่า อะไรคือหัวใจของเนื้อหาวรรณกรรมในความคิดของวินทร์ ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ต่อไป ในที่นี้อาจตั้งข้อสังเกตได้ว่า วินทร์น่าจะเห็นว่า ความตื่นตาตื่นใจของคนอ่านเป็นเหตุให้นักเขียนสร้างสรรค์ความแปลกใหม่ในการนำเสนอ และนั่นสิ่งที่จะช่วยให้เข้าถึง “หัวใจของเนื้อหาวรรณกรรม” ได้อย่างลึกซึ้ง ในขณะที่ผู้แต่งก็ต้องอาศัยรูปแบบสื่อหัวใจดังกล่าวให้ได้ อย่าง “ครบถ้วน” ส่วน “เรื่องราวชีวิตง่าย ๆ ทั่วไป” ที่เขากล่าวว่าได้นำเสนอไว้ ก็อาจจะหมายถึงเรื่องของชีวิตที่พบเห็นได้ทั่วไป แต่ไม่ได้หมายความว่าไม่มีแง่มุมให้ฟังพิลึก

เนื้อหาที่แสดงภาพชีวิตของผู้คนที่สามารถพบเห็นได้ทั่วไปนี่วิเคราะห์ได้ว่า เรียบเรียงเลือกเฟ้นมาจากการทำความเข้าใจชีวิตในบริบทของสังคมยุคปัจจุบัน ในเรื่องตั้งแต่ละเรื่องตัวละคร ประสบปัญหาทั้งที่เกิดจากความขัดแย้งภายในใจของตัวละครเอง และที่ขัดแย้งกับสังคมภายนอก หรือรู้สึกแปลกแยกจากสังคม ในขณะที่การพัฒนาของรัฐมุ่งเน้นความเจริญทางเศรษฐกิจจนละเลยคุณค่าทางจิตใจ ตัวละครซึ่งเป็นตัวแทนของผู้คนร่วมสมัยได้รับผลกระทบจากสภาวะดังกล่าว ดังได้วิเคราะห์แยกแยะเป็นประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1.1 ความสับสนทางคุณค่า

ดังได้กล่าวไว้ในหัวข้อบริบททางสังคมของบทประพันธ์ว่า ปัจจุบันเป็นยุคที่ผู้คนกำลังสับสนเรื่องคุณค่า ทั้งนี้เพราะความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตอันเนื่องจากการพัฒนาที่มุ่งสร้างความเจริญทางเศรษฐกิจมาร่วมสามทศวรรษ จนคุณค่าทางจิตใจสำคัญน้อยกว่าการครอบครองวัตถุ และยิ่งทำให้แนวทางการดำเนินชีวิตของผู้คนผันแปรไปจากการยึดมั่นในคุณค่าในรากทางวัฒนธรรม ความสับสนทางคุณค่าโดยรวมเรื่องสั้นนี้อาจจำแนกได้ดังนี้

1.1.1 อุดมการณ์กับวิธีการ

“อาเพศกำสรวล” เป็นเรื่องเด่นที่นำเสนอปัญหาว่า อุดมการณ์ทางการเมืองกับวิธีการที่จะบรรลุผล สามารถแยกขาดจากกันได้หรือไม่ หากความวิปริตแปรปรวนของธรรมชาติที่เกิด

ขึ้นกับหมู่บ้านบางจันทร์ เป็นการลงทัณฑ์ของฟ้าดินดังคำถามของผู้ใหญ่ตีตัวละครในเรื่องก็ชวนให้คิดว่า ชาวบ้านได้กระทำความผิดอย่างมหันต์ธรรมชาติจึงวิปริตแปรปรวน พื้นที่อันปกติสุขแม้แห้งแล้งทुरกันดารอยู่บ้าง ก็กลับกลายเป็นดินแดนแห่งความสิ้นหวังไร้ชีวิต มีแต่ความหนาวเหน็บทุกหนทุกแห่งเต็มไปด้วยหิมะขาวโพลน หลังจากที่ชาวบ้านหลงผิดพากันเห็นดีเห็นงามกับการขายเสียงเพื่อแลกกับโรงเรียนที่นักการเมืองสัญญาว่าจะมาสร้างให้ สิ่งที่เกิดขึ้นก็คือ ถึงแม้มีโรงเรียนตามต้องการ มีการทุ่มเทงบประมาณและเครื่องอำนวยความสะดวกให้อย่างเต็มที่แล้วแต่ชาวบ้านก็ไม่สามารถทำมาหากินได้ ความสำนึกในคุณค่าของประชาธิปไตยก็เสื่อมสลายไป ชาวบ้านไม่มีใครคิดจะเรียนหนังสือ ทั้ง ๆ ที่เดิมเชื่อกันว่า หากการศึกษาดี ผู้คนมีความรู้ ระบอบประชาธิปไตยก็จะเจริญเติบโตยิ่งขึ้น

ก่อนเหตุการณ์พศ. แม้ผู้คนจะอดอยากหรือต้องเผชิญกับความลำบาก แต่พวกเขาก็รู้จักธรรมชาติรอบตัวและการทำมาหากินดีพอ ชาวบ้านบางจันทร์ส่วนใหญ่ยังไม่รู้จักระบอบประชาธิปไตยอย่างชัดเจน แต่มีความเข้าใจความคิดพื้นฐานอย่างเช่น สิทธิมนุษยชนมากกว่าคนเมืองเสียอีก จุดหักเหอันนำไปสู่ความวิปริตก็คือ การมุ่งไปสู่อุดมการณ์โดยเลือกใช้วิธีการที่น่าพาไปสู่สิ่งตรงกันข้าม โดยไม่เฉลียวใจว่า การขายเสียงก็เท่ากับการยอมถูกซื้อสถานะการมีความคิดเสรีอันเป็นสิทธิมนุษยชนนั่นเอง

ในหมู่บุคคลที่อุดมการณ์หรือหลักการกลายเป็นสิ่งไร้ค่า มีไว้ไย้อวดหลอกดวงก็เห็นชัดว่าวิธีการยังมีความเลวร้าย ดังเช่น “สุนัขาธิปไตย” เสียดสีพฤติกรรมของนักการเมืองว่าอ้างถึงอุดมการณ์เพื่อโฆษณาคุณค่าของตน แต่กลับใช้วิธีการที่เลวร้าย เพื่อผลประโยชน์และอำนาจสุนัขที่เป็นนักการเมืองทั้งฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายค้านที่มีพฤติกรรมขณะอภิปรายกันในสภาผู้แทนราษฎร ทำนองเดียวกับที่ผู้อ่านคุ้นเคย เป็นต้นว่า การขูดคูดึงเรื่องส่วนตัว หรือแม้แต่พฤติกรรมปากว่าตาขีปหรือหน้าไว้หลังหลอก ต่อหน้าประชาชนทำเป็นทะเลาะและตรวจสอบกัน แต่ลับหลังกลับร่วมมือกันทุจริตและแสวงหาผลประโยชน์บนฐานของอำนาจอย่างไร้อุดมการณ์ผู้เดือดร้อนตลอดไปจึงเป็นประชาชน

เนื้อหาของเรื่องสั้นดังที่วิเคราะห์มานี้อาจให้คำตอบว่า เหตุใดระบอบประชาธิปไตยที่สถาปนาขึ้นมาร่วม 70 ปี จึงไม่สามารถเป็นหลักในการบริหารและแก้ปัญหาของประเทศไทยได้ คำตอบที่วินทร์ เลียววาริณนำเสนอก็คือ ความล้มเหลวในการนำอุดมการณ์มาสู่การปฏิบัติ เพราะวิธีการไปสู่เป้าหมายของนักการเมืองและประชาชนยังคงอยู่ในมิจฉาทิฐิเพราะความอ่อนแอทางจริยธรรมและความหลงผิดนั่นเอง

ท่ามกลางความสับสนทางคุณค่า การยึดถืออุดมการณ์จะยั่งยืนได้ก็ด้วยความเข้าใจว่า อุดมการณ์มีคุณค่าเหนือผลประโยชน์ วินทร์ได้ชี้ว่า เมื่อสังคมตกอยู่ในระบบบริโภคนิยม อำนาจ

ของการโฆษณาซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสื่อมวลชน ก็สร้างคุณค่าจอมปลอมที่ห่างไกลจากอุดมคติและความที่แท้จริง โดยเฉพาะเมื่อผู้สร้างงานเสนอต่อสาธารณชนตกเป็นทาสของเงิน ในขณะที่มวลชนก็ไร้วิจารณญาณในการรับสื่อ ดังที่เห็นชัดใน “หมึกหยดสุดท้าย” ซึ่งเป็นเรื่องของนักเขียนหนุ่มนิรนามคนหนึ่งที่เคยพยายามสร้างงานวรรณกรรมที่มีคุณภาพ แต่งานของเขาไม่ได้รับการยอมรับจนต้องแอบอ้างใช้ชื่อของนักเขียนชื่อดังส่งงานเข้าประกวดและได้รับรางวัล ถึงแม้จะเปิดเผยต่อมาว่าเขาไม่ใช่คนที่เขาแอบอ้าง แต่นักเขียนหนุ่มไร้ชื่อคนนั้นก็มิชื่อเสียกลายเป็นนักเขียนยอดนิยมเมื่อมีชื่อเสียงแล้ว นักเขียนหนุ่มกลับมุ่งสร้างงานเพื่อเอาใจตลาดหรือคนอ่านมากกว่าจะคงคุณภาพของงานเขียนไว้ และผู้อ่านก็ยังชื่นชมยินดี ปรากฏการณ์เช่นนี้ก็เป็นที่องคุณภาพสังคมว่าตกเป็นทาสของการโฆษณา จึงลงความเห็นได้ว่าศิลปะที่สำคัญยิ่งกว่าศิลปะการประพันธ์ก็คือ “ศิลปะในการนำเสนอตัวเอง” (35)

นอกจากผู้แต่งจะวิพากษ์วิจารณ์ความถี่นไปของวงวรรณกรรมในยุคปัจจุบันว่าอาศัยระบบตลาดเป็นหลักจนละเลยคุณภาพของงานแล้ว ยังสอดแทรกทัศนะเกี่ยวกับการให้รางวัลวรรณกรรมว่า ผลการตัดสินซึ่งเป็นความเห็นของคณะกรรมการอันเป็นเพียงคนกลุ่มหนึ่งสามารถสร้างชื่อเสียงให้นักเขียนและทำให้วรรณกรรมที่ได้รับรางวัลเพิ่มยอดขายได้มาก รางวัลจึงเป็นเหมือนกลไกหนึ่งของการตลาด หากการให้รางวัลทำหน้าที่ไม่ต่างไปจากการโฆษณาสินค้าเช่นนี้ ประเด็นที่น่าเป็นห่วงก็คือผู้อ่านที่เชื่อหรือตัดสินใจสพวรรณกรรมที่ได้รับรางวัลเป็นหลัก ได้ตกเป็นส่วนหนึ่งของระบบตลาดทุนนิยมที่ผู้ผลิตมุ่งหวังกำไรจากยอดขายโดยไม่ใส่ใจกับคุณภาพของงาน เมื่อกำไรจากยอดขายเป็นวัตถุประสงค์หลัก นักเขียนยอดนิยมจึงมีผลงานอย่างต่อเนื่อง นักเขียนคุณภาพไม่มีพื้นที่ในระบบตลาดจึงผันตัวเองไปเป็นนักเขียนยอดนิยม เป็นวงจรไปเช่นนี้ เช่นที่เกิดกับนักเขียนหนุ่มในเรื่อง

อำนาจที่ทำร้ายบุคคลบริสุทธิ์ เป็นที่มาของข้อเรียกร้องจรรยาบรรณของสื่อมวลชน ซึ่งในความเป็นจริงของสังคมยุคปัจจุบัน พบว่า ยังมีการบิดเบือนความจริง และปั้นแต่งความเท็จเพื่อขายโดยไม่ละอายใจว่า ได้สร้างความเสียหายร้ายแรงแก่ผู้บริโภค ดังที่ปรากฏในเรื่อง “กระดามขากับสาวหมึก” หญิงสาวผู้มีอาชีพนักแสดงและมีชื่อเสียงในบท “ดาวซัว” ถูกขโมยชิ้นบ้าน แต่หนังสือพิมพ์ “สยามเที่ยงตรง” ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นหนังสือพิมพ์ “ยักษ์ใหญ่” ลงข่าวและอ้างในหลายคอลัมน์ต่อเนื่องกันว่า เธอถูกข่มขืน สุดท้ายแม้ดาราสาวจะฟ้องร้องให้หนังสือพิมพ์ชื้อดั่งแก้ข่าวได้สำเร็จ ก็เชื่อว่าปัญหาดังกล่าวจะหมดไป เมื่อวันต่อมายังปรากฏข่าวทำนองเดียวกันนี้กับผู้เสียหายรายอื่น ความเที่ยงตรงและจรรยาบรรณของสื่อมวลชนจึงเป็นคุณธรรมสำคัญที่ต้องเกิดจากความสำนึกของผู้ที่ทำหน้าที่ในวงการสื่อมวลชนเอง

1.1.2 ปรัชญาชีวิตกับวิถีชีวิต

สังเกตได้ว่าวินทร์ เลียววาริณ ได้ครุ่นคิด และกระตุ้นให้ผู้อ่านร่วมคิดด้วยในท่ามกลางวิถีชีวิตสมัยใหม่ว่า อะไรคือเป้าหมายของชีวิต คนเราควรมีบทบาทหน้าที่อย่างไร เพื่ออะไร ในแง่ที่มนุษย์เป็นสัตว์สังคมย่อมต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และมนุษย์กับสังคม มนุษย์ย่อมแยกตัวเองอย่างเด็ดขาดออกมาจากสังคมไม่ได้ ถ้าถามว่า ความรู้และการปฏิบัติทางศาสนาจะประสานกัน ได้อย่างไรจึงจะเกื้อกูลชีวิตทั้งระดับปัจเจกบุคคลและสังคม เป็นคำถามที่ปรากฏใน “โลกีย-นิพพาน” ความขัดแย้งในใจของตัวละครผู้สับสนเรื่องเป้าหมายของชีวิตก็คือ การนำพาชีวิตไปสู่ความดีงามสูงสุดตามหลักพุทธศาสนา ที่เรียกว่าการบรรลุนิพพานนั้น จะช่วยเหลือสังคมได้อย่างไร และจะแก้ข้อกล่าวหาได้อย่างไรว่าไม่ใช่การเอาตัวรอดอย่างเห็นแก่ตัว

ผู้แต่งผูกเรื่องให้ตัวเอกค้นหาคำตอบว่าสาระของชีวิตอยู่ที่อะไร ขนาดชีวิตในวัดยังหาสาระไม่ได้และวุ่นวายไม่น้อยกว่าโลกภายนอก เมื่อจบการศึกษาด้านปรัชญาใหม่ ๆ “ผม” มาบวชอยู่กับ “หลวงพี่” ซึ่งเป็นพี่ชายแท้ ๆ ด้วยหวังว่าชีวิตที่สงบในเพศบรรพชิตจะช่วยให้ตนได้ค้นพบความหมายหรือคุณค่าของชีวิต แต่เขากลับพบคำตอบว่า พระอาจจำเป็นต้องช่วยดับทุกข์ชาวบ้านด้วยการ “ขาย” บริการเครื่องรางของขลัง ถึงแม้เขาไม่เห็นด้วย แต่ก็อดคิดไม่ได้ว่า “พระแบบพี่ชายผมอาจจะเหมาะกับสังคมไทยแบบนี้แล้วก็ได้” อยากรู้ก็ตามคำปราชญ์ที่ว่าเขาไม่รู้จัก “ชีวิตข้างนอก” (26) ก็เป็นเหตุให้เขาสึกจากเพศบรรพชิต หลังจากได้สนทนากับ “หญิงบริการ” ในสถานอาบอบนวดซึ่งเป็นที่ค้าประเวณีและถูกมองว่าเป็นมุมมืดของสังคม “ผม” พัฒนาความเข้าใจที่ได้จากการบวชว่า เปลือกของชีวิตคือสัญลักษณ์และพิธีกรรม มาเป็นความเข้าใจว่าทุกชีวิตมีเปลือกและมีแก่นแท้ ดังนั้นหญิงบริการก็ไม่ต่างจาก “พระบริการ” ในแง่ที่ต้องหุ้มด้วยเปลือก แต่จิตใจอันมุ่งมั่นที่จะแสวงหาความดีงามอย่างแท้จริงของหญิงบริการผู้นั้นก็ทำให้เขากลับพบว่า หากเราแกะทะาะเปลือกของทุกสิ่งออกได้ก็จะพบแก่นอันบริสุทธิ์ นั่นคือเหตุผลที่เขาจะกลับไปบวชใหม่โดยไม่พะวงว่าจะบวชที่ใด หมายความว่า เขาเชื่อว่าตนเองจะค้นพบแก่นของชีวิตได้ในเพศบรรพชิตที่ไม่ตกอยู่ในอำนาจของเปลือกซึ่งเป็นสัญลักษณ์หรือพิธีกรรมนั่นเอง

การที่วัดอุดมงกตลอดจนเครื่องรางของขลังต่าง ๆ มีคุณค่าเหนือหลักธรรมในความคิดของคนจำนวนมาก ก็หมายความว่าสังคมกำลังสับสนเรื่องคุณค่า อุดมคติในรากทางวัฒนธรรมพุทธศาสนากำลังถูกสั่นคลอน ขณะที่วัดไม่สามารถชี้ทางสว่างให้แก่ชีวิตของตัวเอกได้ หญิงบริการกลับทำหน้าที่ดังกล่าวได้ดี อาชีพหรือรูปลักษณะภายนอกมิได้จำกัดความเข้าใจชีวิต ขณะที่ผู้แต่งแสดงให้เห็นว่าสังคมกำลังสับสนเรื่องคุณค่า ก็ให้ความหวังแก่ “ผม” และผู้อ่านด้วยเช่นกันว่า ในมุมมืดของสังคมมราธยังสามารถค้นพบแสงสว่างได้ ด้วยเหตุนี้ในภาวะ

วิกฤตที่ผู้คนกำลังประสบเรื่องคุณค่า ผู้แต่งก็ให้ความหวังว่า เราจะสามารถค้นหาความหมายหรือคุณค่าที่แท้จริงของชีวิตได้ หากเราสลัดพ้นจากการยึดติดอยู่กับมายาหรือเปลือก การคล้อยตามไปกับสังคมจึงไม่ใช่ทางออกของปัญหา

ในเรื่อง “โลภีย-นิพพาน” ผู้แต่งเน้นความสำคัญของปัญญาว่า ทำให้บุคคลอยู่เหนืออำนาจของสิ่งแวดล้อม แต่ใน “เมืองคนบาป” ทางออกเป็นการหลีกเลี่ยงจากสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรมเกินกว่าคนใดคนหนึ่งจะแก้ไข ปัญหาของโจแจกบุคคลต่างอาชีพ ต่างสถานะ แสดงสถานะทุกข์ของชีวิตอันเนื่องมาจากความไม่รู้บาปบุญคุณโทษ ผู้คนต่างเคยชินกับการทำบาปหรือเบียดเบียนผู้อื่นจนเห็นเป็นเรื่องปกติ บางรายส่งผลเป็นการเบียดเบียนตนเอง เช่น หญิงบริการที่ต้องทำแท้ง เพราะการคุมกำเนิดผิดพลาด บางคนโกหกหลอกลวงแม้แต่ตัวเองและใจเขลาพอที่จะไม่รู้ว่าตนห่างไกลจากความดีอย่างนักแต่งเพลง “เพื่อชีวิต” ชีวิตที่ไร้แก่นสารของวัยรุ่น คุณหญิงคุณนายตลอดจน “คนใหญ่คนโต” ที่ไม่มีเวลาเลี้ยงลูก ชีวิตกรรมกรที่ถูกเอารัดเอาเปรียบและถูกทอดทิ้ง เพราะไม่มีเงิน เหล่านี้ล้วนสะท้อนปรัชญาชีวิตที่สร้างปัญหา เมื่อคนขับแท็กซี่ผู้รับรู้ปัญหาของผู้โดยสาร ได้คิดว่า เงินไม่ใช่คำตอบจึงล้มเลิกความตั้งใจที่จะทำงานหาเงินในกรุงเทพฯ เดินทางกลับชนบทไปอยู่กับครอบครัวของตน

ผู้แต่งสร้างเรื่องให้คนขับรถแท็กซี่ได้ยินปัญหาของผู้โดยสารที่สนทนากันเองในช่วงเย็นจนใกล้สว่างของ 1 คืนเท่านั้น แต่ปัญหาเหล่านั้นได้กระตุ้นให้เขาตระหนักถึงคุณค่าสำคัญของชีวิต เงินซึ่งหมายถึงรายได้ที่จะมาเลี้ยงปากท้องมิได้มีความหมายมากไปกว่าความสุขความอบอุ่นในครอบครัว (ซึ่งหาได้ยากในสังคมเมืองหลวง) เมื่อเรื่องเช่นนี้ชวนให้คิดว่าสารสำคัญที่ผู้แต่งต้องการจะสื่อคือ การกระตุ้นให้ผู้อ่านตั้งคำถามและตอบตัวเองให้ได้ว่า คุณค่าสำคัญของชีวิตคืออะไร

“เกม” เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่มีเนื้อหาตั้งคำถามถึงปรัชญาการต่อสู้ของมนุษย์ในบริบทของสังคมยุคปัจจุบัน ผู้เล่าเรื่องเป็นนักมวยฝีมือดีได้ขึ้นชกกับคู่ต่อสู้ที่มีฝีมือทัดเทียมกัน การมุ่งเอาชนะบนสังเวียนทำให้ผู้อ่านได้รับรู้เหตุการณ์อีกสองเหตุการณ์ในประสบการณ์ของผู้เล่าคือ การล่าเสือและการล่าทหารเวียดกงในป่าครวเป็นทหารรับจ้างในสงครามเวียดนาม ตัวเอกและคู่ชกตกอยู่ในสถานการณ์ที่ต้องเอาชนะให้ได้ “ในสงครามสังเวียน” จึงต้องทนเจ็บปวดและคอยหาโอกาสเมื่ออีกฝ่ายเพลียงพล้าโดยไม่ต้องปราณีกัน ผู้เลศความรุนแรงด้วยสามมโหรีและความสนุกสนานความเจ็บปวดของนักมวยคือคนดู ผลการชกตัวเอกเป็นผู้แพ้ เมื่อ “เกมจบ” สิ่งที่ได้มาคือความเข้าใจความเจ็บปวดของสัตว์ที่ถูกพรานและคนกรุงตามล่าโดยเขาพร้อมขบวนไปด้วย

ลักษณะร่วมของทั้งสามเหตุการณ์ในประสบการณ์ของผู้เล่าอยู่ที่ความหมายว่า เกมเป็นการล่าที่ต่างจากกีฬา เกมอาจพัฒนาขึ้นจากการตอบสนองสัญชาตญาณความ โหดเหี้ยมในตัวคน

ดั้งเดิม ต่างจากกีฬาที่ขระค้าจิตใจมนุษย์ การทำลายชีวิตที่เรียกว่าเกมซึ่งไม่ใช่การสร้างสรรค์ และถึงแม้มีกติกาที่ไม่ใช่หลักการที่เป็นธรรม

ผู้เขียน โน้มน้ำหนักให้ตระหนักถึงความเลวร้ายในการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมที่เห็น การต่อสู้ห้าพันกันด้วยความรุนแรงเป็นความชอบธรรมและความสนุก ทั้งในเกมที่เห็นกันว่าเป็นสิ่ง บันเทิงและในสงครามระหว่างกลุ่มชน โดยไม่สังวรว่าวิธีการที่รุนแรงและเหยียดโหดจะบั่นทอน คุณค่าทางจิตใจเพียงใด การใช้ความรุนแรงนี้มีทั้งระหว่างคนกับสัตว์ คนกับคน ตลอดไปจนถึง ระหว่างประเทศ ระหว่างลัทธิความเชื่อ มวลมนุษยชาติผู้ปรารถนาความสุขกำลังปฏิบัติต่อกัน ด้วยความรุนแรง ดูเหมือนความรุนแรงที่อยู่ศีลธรรม เช่น การตั้ง การล่าเสียดังในเรื่อง และการเอา รัศเอาเปรียบกันของคนในสังคมจะกลายเป็นเรื่องธรรมดาที่ผู้คนซาชิน นี่เป็นปัญหาวิกฤตที่น่า หวาดวิตกถึงผลที่ตามมาเป็นอย่างยิ่ง ความเห็นอกเห็นใจกัน การประนีประนอม การตัดสินหรือ แก้ปัญหาด้วยสันติวิธีและความยุติธรรมซึ่งเป็นด้านตรงกันข้ามจึงเป็นคุณธรรมสำคัญที่อาจจะ บรรเทา ัญชาตญาณ “ความรุนแรงเหยียดเหยียดภายในตัวคนดั้งเดิม” ได้

ปรัชญาชีวิตที่แสวงหาความสุขจากการต่อสู้ เชิดชูผู้ชนะ เหยียดข่าผู้แพ้ เป็นปัจจัยที่ สร้างความโศกเคียดแค้นและแปลกแยกแก่คนเมือง และยังกำหนดวิถีชีวิตให้แก่แต่ละคนหมกมุ่นกับ การแสวงหาความสำเร็จ จนอาจจะมองข้ามความทุกข์ของผู้อื่นที่ตนมีส่วนสร้างขึ้น ดังที่ปรากฏใน “จนแปลกหน้า : ปรัชญาที่สวนสาธารณะ” วิถีชีวิตของผู้คนที่เปลี่ยนแปลง ไปส่งผลรุนแรงถึงขั้น ทำให้ตัวเอกถูกทำให้แปลกแยกไปจากสังคม กลายเป็นคนแปลกหน้าที่แม้แต่คนใกล้ชิดที่สุดก็จำ ไม่ได้ ตัวเอกเป็นสถาปนิกผู้มีชื่อเสียงและประสบความสำเร็จ ต้องประสบเหตุการณ์ที่เรียกว่า “เรื่องแปลก” เมื่อไม่มีใครจำเขาได้เลยภายหลังที่ออกจากบ้านมาเพียงไม่กี่ชั่วโมง ทั้งภรรยาที่อยู่กับ กันมา 15 ปี และเพื่อนร่วมงานที่สนิทที่สุด จนกระทั่งได้พบคนแปลกหน้าคือ ชายชราจรจัดใน สวนสาธารณะ เขาทั้งสองจึงเข้าใจปัญหาที่มีร่วมกันและเป็นปัญหาของคนทั่วไปในยุคนี้ สิ่งที่ดี เป็นเรื่องแปลกจึงเป็นเรื่อง ไม่แปลกอะไรเลย เขาได้คิดว่า ไม่เป็นเรื่องแปลกที่ผู้คนในยุคนี้จะรู้สึก แยกแยกต่อกัน เมื่อต่างฝ่ายต่างก็มุ่งทำมาหากิน ตั้งแต่เลี้ยงปากท้องไปจนถึงสร้างความร่ำรวยมั่ง คั่งให้กับชีวิต จนหลงลืมไปว่าคุณค่าอื่นนอกเหนือไปจากความสมบูรณ์ทางวัตถุและเงินทองคืออะไร ความสัมพันธ์อันดีระหว่างเพื่อนมนุษย์เดือนหาย จนในที่สุดก็อยู่อย่างไม่ต่างไปจากคนแปลกหน้า ต่อกัน ที่สำคัญก็คือ ตัวเรารู้จัก โลกที่เราคิดว่าคุ้นเคยดีเพียงใด รู้จักคนที่คิดว่าใกล้ชิดจริงหรือไม่

เมื่อผู้อ่านรู้สึกว่เนื้อเรื่องอันไม่น่าเชื่อนี้ทันไป ได้ก็จะได้รับสารว่ามนุษย์กำลังสร้างสิ่ง ที่ไม่น่าเป็นไปได้ให้เกิดขึ้นจริง ปรากฏการณ์ดังกล่าวพบเห็นได้ทั่วไปในสังคมยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะชีวิตของผู้คนในสังคมเมือง เหตุการณ์ดังในเรื่องย้ำความตระหนักร่วมกันถึงปัญหา

ความสำนทางคุณค่าและความจำเป็นที่ต้องร่วมกันแสวงหาคูณค่าของชีวิต เช่นความเอาใจใส่ต่อคนรอบข้างหรือความสัมพันธ์อันดีระหว่างเพื่อนมนุษย์

1.2 ธรรมชาติของมนุษย์และข้อจำกัดในชีวิต

ถึงแม้ดูเหมือนว่า ความเจริญทางวัตถุและเทคโนโลยี อันเป็นผลของการพัฒนาสามารถเอื้ออำนวยความสะดวกสบายแก่มนุษย์จนกลายเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญ แต่วัตถุและทรัพยากรที่นับวันจะมีอยู่จำกัด กลายเป็นสิ่งที่ต้องดิ้นรนแสวงหา จนสร้างทุกข์อย่างไม่คาดคิด รวมถึงเรื่องสั้นชุดนี้ชี้ว่า การยึดถือคุณค่าทางวัตถุและรูปลักษณ์ภายนอกเป็นปัญหาสำคัญอย่างหนึ่งในสังคมปัจจุบัน

การยอมจำนนต่อกรอบทางวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้น หรือการไหลไปตามกระแสวัตถุนิยมเป็นเนื้อหาของเรื่อง “ไปทานุกรมชีวิต ฉบับชนชั้นกลางกรุงเทพฯ” ในเรื่องนี้ผู้แต่งแสดงให้เห็นวิถีชีวิตของคนเมืองหลวงที่เร่งรีบทำงานหาเงินกันจนความสุขที่แท้จริงแทบจะหาไม่ได้ ขณะที่มีการพัฒนาความเจริญทางวัตถุ มีเครื่องมือเครื่องใช้อำนวยความสะดวกมากมายและสามารถหาซื้อได้ด้วยเงิน ผู้คนก็ยังขยายความต้องการของตนออกไปจนต้องดิ้นรนทำงานหาเงินเพื่อให้ได้มาซึ่งวัตถุซึ่งเห็นว่ามีคุณค่านั้น เมื่อไม่เข้าใจว่าความสุขที่แท้จริงคืออะไร วิถีชีวิตในเมืองหลวงที่ต้องรีบเร่ง แข่งขัน และเอาตัวรอดทำให้ยิ่งติดอยู่กับสิ่งที่ “มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นมาพันนาการตัวเอง” ให้ไร้อิสรภาพ เมื่อจะหนีจากความทุกข์ก็ทำได้แต่เพียงหลบภัยเข้าไปอยู่ในโลกแห่งจินตนาการปลอม ๆ เช่น การ์ตูนญี่ปุ่น หรือการบำบัดด้วยยาแก้ปวด มายาที่กระตุ้นความโลภและความยึดมั่นในตัวตนกลายเป็นของจริงอันเป็นข้อจำกัดที่สร้างความเจ็บปวดแก่มนุษย์เอง

เนื้อหาที่แสดงข้อจำกัดในชีวิตยังปรากฏในอีกหลายเรื่องคือ “หมึกหยดสุดท้าย”, “เมืองคนบาป”, “กระดากขาบกับคาวหมึก”, “คนแปลกหน้า : ประชญาที่สวนสาธารณะ” และ “เกม” ปังเจกบุคคูลในเรื่องเหล่านี้ล้วนต้องดิ้นรนต่อสู้ ทั้งกระทำและถูกกระทำอย่างรุนแรงโดยไม่ใช่เพียงเพื่อให้คนมีชีวิตรอด จำร้ายไม่อาจหลีกเลี่ยงหรือไม่พยายามหลีกเลี่ยงการเบียดเบียนผู้อื่น การทำร้ายด้วยโทสะเพราะโกรธที่ “เหยื่อ” ป้องกันตนเอง การหลอกลวงโดยอ้างความเมตตาากรุณาต่างๆที่มุ่งเอาใจเอาเปรียบและแสวงหาผลประโยชน์เพื่อตนเองอย่างไร้ความละอาย แต่ขมเหตุผลที่อ่อนดรรชนีมาประกอบอย่างน่าเชื่อสำหรับผู้ไว้วิจารณ์ญาณ เป็นสิ่งที่วินทร์นำเสนอดีอย่างแหลมคม วินทร์สามารถส่งสารอันหนักหน่วงด้วยวิธีการที่ท้าทายให้คิด (จะวิเคราะห์ให้มบทต่อไป) ยิ่งผู้กระทำเป็นส่วนหนึ่งขององค์กรหรือสถาบันทางสังคม เช่น พระสงฆ์ (โลกีย์-นิพพาน) นักการเมือง (สุนัขาธิปไตย, อาเพศคำสรวล) นักเขียน (หมึกหยดสุดท้าย) สี่มวลชน (กระดากขาบกับคาวหมึก) แล้ว ก็เท่ากับสร้างความเลวร้ายแก่สังคมในวงกว้าง

เมื่อสังคมและวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไปด้วยปัจจัยของอิทธิพลจากภายนอกซึ่งใหม่ กระหน้าอย่างรวดเร็ว ส่งผลเป็นความผันแปรของวิถีชีวิตตลอดจน โสภณกรรมของผู้คน สิ่งที่เคยยึดถือกันว่าดีงามอาจถูกมองข้ามไป สิ่งสำคัญอาจกลายเป็นไร้ค่า ความซับซ้อนของวิถีชีวิตเป็นเหตุให้ไม่มีคำตอบง่าย ๆ อย่างตายตัว ใน “น้ำสองสาย” วินทร์ไม่ได้ให้คำตอบอย่างสูตรสำเร็จ เช่นที่มักได้ยินกันว่า วัฒนธรรมต่างชาติเป็นสิ่งเลวร้าย และวัฒนธรรมไทยเป็นสิ่งบริสุทธิ์สูงส่ง การมุ่งรักษาวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมกับการยอมรับวัฒนธรรมทันสมัยไม่ใช่สิ่งที่เหมาะสมหรือเลวร้ายในตัวเอง หากต้องพิจารณาเชื่อมโยงกับสถานการณ์ แม้อุทกภัยโดยปกติจะสร้างความเดือดร้อน แต่ทัพพม่าที่มัลลอมกรุงก็ต้องถอยกลับเมื่อถึงฤดูน้ำหลาก กระแสน้ำนั้น ได้ช่วยรักษาเอกราชของบ้านเมืองไว้ได้ การกำหนดวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตของผู้คนมาจากธรรมชาติของมนุษย์ที่สามารถใช้ปัญญาสร้างสรรค์การดำรงอยู่ให้ดีที่สุด แต่หากมุ่งประโยชน์อย่างตื้นเขินก็อาจไม่ได้ส่งผลอย่างที่คาดไว้ ดังความพยายามกำกับควบคุมวัฒนธรรมในยุครัฐนิยม สมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม ให้มีความเป็นปึกแผ่นเพื่อความสมัครสมานสามัคคีของคนในชาติ โดยไม่คำนึงถึงความสอดคล้องกับชีวิตจนกลายเป็นสิ่งน่าขน

ผู้อ่านจะได้รับสารที่กระตุ้นให้คิดว่า ชุดบรรจบของสายน้ำเก่ากับใหม่ขึ้นอยู่กับปัญญาของสังคมนั่นเอง ข้อจำกัดของมนุษย์อยู่ที่ไม่ให้โอกาสแก่กิจกรรมนี้ การรับวัฒนธรรมจากต่างชาติที่ตาโถมเข้ามาอย่างรุนแรงและรวดเร็วโดยขาดการตรวจสอบ จำยังยกย่องเห็นดีเห็นงามก็ไม่ต่างจากการตกเป็นเมืองขึ้นทางวัฒนธรรมของชาติผู้นำด้านเทคโนโลยีหรือวิทยาการต่าง ๆ การไหลบ่าของวัฒนธรรมต่างชาติ และการทะเลาะวัฒนธรรมไทยก็ดูจะไม่ได้เลวร้ายไปกว่าการมุ่งอนุรักษ์เชิดชูโดยขาดการทำความเข้าใจและตรวจสอบ สุดท้ายการรู้เท่าทันและเลือกเฟ้นแต่ส่วนดีที่สามารถปรับใช้กับสังคมไทย ดูจะเป็นทางออกซึ่งดีถ่วงให้พบ

1.3 ขำกับข้อเท็จจริง และความจริง

นอกจากการเปิดเสรีทางการค้าจะเป็นลักษณะเด่นของยุคโลกาภิวัตน์แล้ว การเปิดเสรีด้านการเผยแพร่และการรับรู้ข่าวสารก็เป็นอีกเอกลักษณ์หนึ่งของยุคนี้ โดยมีความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเป็นปัจจัยเสริมที่สำคัญ ดังที่เรียกยุคนี้กันว่า “ยุคข่าวสารไร้พรมแดน” ผู้คนรับรู้ข่าวสารได้สะดวกรวดเร็วขึ้น แต่สิ่งที่มาพร้อมกับความสะดวกรวดเร็วก็คือ ความฉาบฉวยหรือการบิดเบือนเรื่องสั้นหลายเรื่องในชุดนี้ได้ชี้ว่าสื่อได้สร้าง ความเสียหายอย่างไร้พรมแดนและกระจายไปกว้างขวางรวดเร็วเช่นเดียวกัน นอกจากการยกระดับจริยธรรมของสื่อมวลชนเองแล้ว ผู้รับสื่อก็ต้องพัฒนาวิจารณญาณในการรับสารให้ทันทั่วทั้งที่

วินทร์สื่อสารว่า ความเที่ยงตรงที่คิดกันว่ามีในข้อมูลข่าวสาร ไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่จริงเลย ดังใน “คดีมโนสารเว” เรื่องที่เป็นข่าวก้ำเหตุการณ์ที่ตัวละครประสมแตกต่างกันมาก ตัวเอกเป็นชายหนุ่มที่เข้าไปพัวพันอย่างตอเนื่องกับมิชฌาชีพในเหตุการณ์ต่าง ๆ เมื่อหนังสือพิมพ์ลงข่าว เขาจึงได้รู้ว่า ข่าวเขียนถึงสิ่งที่ผู้เขียนอุปโลกน์เอาเองว่า “จริง” โดยไม่รู้ความจริง หมายความว่า การนำเสนอข้อเท็จจริงของสื่อมวลชนซึ่งเกี่ยวโยงไปถึงการสืบสวนสอบสวนของตำรวจอยู่บนพื้นฐานของความเท็จเพราะการคาดเดาหรือคิดเอาเองเกือบทั้งหมด ขณะเดียวกันเรื่องจริงกลับดูเหลือเชื่อเพราะไม่เข้าสู่ตรรกะที่คนคิดกัน นอกจากนี้สิ่งที่ตกเป็นข่าวมีลักษณะกระจัดกระจายแยกจากกัน ในขณะที่เรื่องจริงมีความต่อเนื่องเป็นเหตุเป็นผลกันแต่ไม่เป็นที่ล่วงรู้ นอกจากตัวบุคคลในข่าว ในเมื่อเบื้องหลังเหตุการณ์และเบื้องหลังข่าว ไม่ใช่สิ่งที่ปรากฏในข่าว ก็หมายความว่าข้อเท็จจริงส่วนใหญ่(ในข่าว)เป็นเท็จ วิจยารณญาณในการรับข่าวสารจึงเป็นคุณสมบัติที่สาธารณชนจำเป็นต้องมีและมีความสำคัญมากเท่า ๆ กับที่สื่อมวลชนต้องตระหนักว่า สิ่งที่เห็นอาจจะไม่จริงและยังมีสิ่งจริงที่ไม่ได้เห็นอีกมาก

นอกจากข้อเท็จจริง (ที่ต้องตรวจสอบ) เป็นสิ่งยืนยันคุณภาพของข่าวแล้ว เจตนาอันเกี่ยวโยงกับปัญหาเชิงจริยธรรมหรือจรรยาบรรณของสื่อมวลชนก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งเสริมและบั่นทอนความน่าเชื่อถือของข่าว การนำเสนอข่าวซึ่งขาดการตรวจสอบใน “หมึกหยดสุดท้าย” ทำให้นักเขียนหนุ่มมีชื่อเสียง (และความมีชื่อเสียงได้บั่นทอนคุณภาพงานเขียนของเขา ดังได้กล่าวแล้วในหัวข้อ 1.1.1 อุดมการณ์กับวิธีการ) จนดูเหมือนข่าวได้กลายเป็นเครื่องมือของการโฆษณาซึ่งครอบงำการตัดสินใจคุณค่าไปเสียแทบทุกอย่าง เช่นเดียวกับการจงใจบิดเบือนข้อเท็จจริงใน “กระดากขากับดาวหมึก” เพียงเพื่อเพิ่มยอดขายให้กับหนังสือพิมพ์และรักษาอำนาจอันแล้วร้ายไว้ในแง่ที่การนำเสนอข่าวให้เที่ยงตรงและน่าเชื่อถือไม่ได้เป็นเป้าหมายหลักหรือปรัชญาการทำงานของสื่อมวลชนอีกต่อไป น่าสังเกตว่า ข่าวที่มีการบิดเบือนให้มีสีสันจนเกินจริงมักได้รับความนิยมจากคนอ่านที่ถูกละทิ้งโดยวิจยารณญาณไปแล้ว สังคมแห่งมายาคติย่อมจะห่างไกลจากการค้นพบความจริงและศีลธรรม

กล่าวโดยสรุป “หัวใจของเนื้อหา”รวมเรื่องสั้นชุดอาเพศกำสรวลมีข้อชวนคิดแฝงอยู่ใน “เรื่องราวชีวิตต่างๆทั่วไป” ให้เห็นว่าหากใช้ปัญญาบุคคลจะเข้าถึงแก่นแท้ของความหมายได้ด้วยตัวเอง ไม่ว่าจะมีความสับสนทางคุณค่าหรือความย่อหย่อนทางจริยธรรมที่กระทบต่อผู้บริสุทธิ์ การสลับตรางฟังอย่างครุ่นคิดไม่ใช่ฟังผ่านหูยอมชี้ทางออกเช่นใน “โลกีย์-นิพพาน” “เมืองคนบาป” ดูเหมือนว่าวินทร์ให้ความสำคัญต่อการตรวจสอบตัวตนของมนุษย์ซึ่งเป็นที่มาของการกำหนดคติที่ยอมรับกันจนชาชิน เช่นใน “เกม” เขายังแฝงความหมายเชิงวิพากษ์วิจารณ์ว่าไม่ควรยึดสูตรสำเร็จอย่างตายตัวในการพิจารณาจนมองข้ามความจริง

2. สิ่งมีชีวิตที่เรียกว่าคน

สิ่งมีชีวิตที่เรียกว่าคนตีพิมพ์ครั้งแรกในปี 2542 ห่างจากอาเพศกำสรวล รวมเรื่องสั้นเล่มแรกเป็นระยะเวลา 5 ปี ประกอบด้วยเรื่องสั้น 17 เรื่องและบทความนำเรื่องสั้นทุกเรื่องอีก 17 บทความ (นอกจากนี้ยังมีบทความที่เป็นคำแถลงเชิงคำนำและบทสรุปอีกอย่างละ 1 บทความ) เรื่องสั้นทั้ง 17 เรื่องประกอบด้วยเรื่องที่เคยตีพิมพ์ในนิตยสารต่าง ๆ จำนวน 15 เรื่อง และเขียนเพื่อรวมพิมพ์ในเล่มนี้อีก 2 เรื่อง ส่วนบทความนำเรื่องสั้นทั้ง 17 บทความนี้ ผู้แต่งเขียนเป็นส่วนหนึ่งของรวมเรื่องสั้นเล่มนี้ การวิเคราะห์เนื้อหาบทประพันธ์ในครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงจะได้วิเคราะห์ทั้งส่วนที่เป็นบทความและเรื่องสั้น

เรื่องสั้นที่นำมาพิมพ์รวมเล่มในสิ่งมีชีวิตที่เรียกว่าคนนี้ บางเรื่องเขียนก่อนและลงพิมพ์ในนิตยสารก่อนเรื่องที่น่ามารวมในอาเพศกำสรวลคือ “ล้นทมโรยกลีบ” (สิงหาคม พ.ศ.2536) บางเรื่องลงพิมพ์หลังจากการรวมเล่มอาเพศกำสรวลเล็กน้อยคือ “เรื่องของผมกับพ่อ” (ตุลาคม พ.ศ.2537) กล่าวได้ว่า วินทร์เขียนเรื่องสั้นทั้ง 17 เรื่องอย่างต่อเนื่อง เนื้อหาของบทความและเรื่องสั้นในเล่มนี้ยังคงกล่าวถึงปัญหาของมนุษย์ในบริบทของสังคมยุคปัจจุบัน ส่วนจะมีความกลมกลืนทางความหมายหรือมีพัฒนาการทางความคิดมากเพียงใดนั้นนำไปประเด็นที่จะได้วิเคราะห์ต่อไป

เมื่อพิจารณาชื่อหนังสือสิ่งมีชีวิตที่เรียกว่าคนกล่าวได้ว่า เน้นที่คนในฐานะสิ่งมีชีวิตอย่างหนึ่ง ชวนให้คิดว่าผู้แต่งมุ่งถามและตอบว่าคนต่างจากชีวิตอื่นในโลกหรือมีส่วนร่วมชีวิตอื่นมากน้อยเพียงใดในเมื่อต่างก็เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ดังที่วินทร์ (2545ก : “ศึกษาชีวิตจากสวรรค์กับแผ่นดิน”) กล่าวไว้ว่า หลังจากรวมเรื่องสั้นชุดแรกตีพิมพ์เขาได้เดินทาง ได้พบปะผู้คน และได้เขียนหนังสือมากขึ้น ได้ครุ่นคิดถึงความมหัศจรรย์ของการอุบัติของชีวิตในโลก ได้พบว่าสิ่งเหลือเชื่อยิ่งกว่าคือ การสร้างสรรค์และการทำลายที่คนกระทำในช่วงเวลาตั้งแต่มีมนุษยชาติ แม้อาจเป็นเพียง “พริบตาเดียวในเวลาของมหจักรวาล” วินทร์ตั้งคำถามว่า ชีวิตคืออะไร ทำไมต้องมีสิ่งมีชีวิตที่เรียกว่าคน ชีวิตของคนถูกกำหนดมาแล้วหรือไม่ เขาคาดหวังว่า การมองคนในฐานะส่วนหนึ่งของจักรวาลอาจทำให้เข้าใจชีวิตบนโลกดีขึ้น

หลังจากเรื่องสั้นชุดอาเพศกำสรวลกำเนิดเมื่อสามปีก่อน ผมใช้เวลาย่อยชีวิตนานกว่าเดิม มองตัวเอง มองชีวิตผู้อื่น ผมเชื่อว่าตัวเองเข้าใจอะไร ๆ หลายอย่างดีขึ้น บางส่วนมาพร้อมกับวัย บางส่วนมาพร้อมกับการคิดและสังเกต บางส่วนมาจากการอ่านหนังสือปรัชญา ศาสนา วิทยาศาสตร์ ฟิสิกส์ และบางส่วนมาจากจินตนาการ ผมรู้สึกตื่นเต้นเมื่อศึกษาดาราศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ฟิสิกส์ในบทว่า

ด้วยการกำเนิดมนุษย์ ลวอนคัมแมคานิกส์ว่าด้วยความว่างเปล่าแห่งธาตุเล็กที่สุด
ปรัชญาเต๋าและเซนที่ว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงและการเคลื่อนไหวของชีวิต ผมมัก
หลับในบางคืนและตื่นมาในบางเช้าด้วยหลายคำถามที่ตนเองตอบไม่ได้ ราวกับว่า
ยิ่งอายุมากขึ้น ก็ยิ่งโง่งง อาจเป็นบางคำถามที่นักแสวงหารุ่นก่อน ๆ เคยถาม ผม
ไม่แน่ใจว่าตนเองกำลังตกผลึกทางความคิด หรือกำลังก่อกองความมืดให้
ดับสนั่นอีกครั้งแล้วครั้งเล่า แต่ดูเหมือนจะเป็นอย่างหลังมากกว่า! (วินทร์
เลียววาริณ, 2545ก : “ศึกษาชีวิตจากสวรรค์กับแผ่นดิน”)

วินทร์ตั้งคำถามอย่างมีความหวังว่า เมื่อยังไม่เข้าใจชีวิตคือผล เป็นไปได้หรือไม่ที่จะ
เขียนหรือสร้างงานวรรณศิลป์เพื่อบรรลุถึงความเข้าใจนั้น เขาเฉลงว่า เรื่องสั้นส่วนใหญ่ในชุดนี้
“เป็นการเรียนรู้ชีวิตด้วยการเขียนเพื่อปรับปรุงชีวิตของคนเขียน” สิ่งสำคัญก็คือทำให้ใจสงบลง
สิ่งที่ต้องพิจารณาก็คือ ผู้แต่งเรียนรู้ชีวิตด้วยวิธีการประสานความรู้ในศาสตร์ต่าง ๆ เช่น
วิทยาศาสตร์ ศาสนาและปรัชญาเข้ากับจินตนาการ อันเป็นเหตุผลที่เขา “ผสมผสาน” บทความเข้า
กับเรื่องสั้น ถึงแม้เขาไม่ได้กล่าวไว้อย่างชัดเจน เราก็อาจเข้าใจได้ว่า จินตนาการของผู้แต่งย่อมมี
รากฐานมาจากประสบการณ์ของเขานั้นเอง ทั้งประสบการณ์ตรงและประสบการณ์ของผู้อื่นที่เขา
สังเกตและเรียนรู้ วินทร์น่าจะได้อะไรบางอย่างจากเพื่อน จัดระบบประสบการณ์ ดังจะเห็นได้จาก
การแบ่งและจัดกลุ่มเรื่องสั้นเป็นหกกลุ่ม และทุกกลุ่มอยู่ในกรอบใหญ่คือ คนเป็นส่วนหนึ่งของ
จักรวาลที่ทุกสิ่งมีความสัมพันธ์กัน ผู้วิจัยจะวิเคราะห์เรื่องสั้นในเล่มนี้ตามการจัดกลุ่มของผู้แต่ง ดังนี้

2.1 คน + สิ่งเร้าภายใน

บทความและเรื่องสั้นในกลุ่มนี้ประกอบด้วยงาน 3 ชุด เมื่อพิจารณาชื่อบทความ
พบว่า วินทร์ใช้ชื่อบทความชี้แนะว่า สิ่งเร้าภายในเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตคน เขาใช้บทความและ
เรื่องสั้นประกอบกันเพื่อสื่อสารว่า คนต้องเผชิญกับความขัดแย้งภายในคือแรงขับเคลื่อนทางเพศ
สัญชาตญาณการเอาตัวรอด และด้านมืดของคนซึ่งได้แก่ ความกลัวและความสะอายใจ ดังจะ
วิเคราะห์ตามลำดับ

บทความ “แรงขับเคลื่อนของคนกับระบบศีลธรรม” กล่าวถึงอารมณ์เพศในฐานะแรง
ขับเคลื่อนของชีวิตที่คนพัฒนาเชื่อมโยงกับความรักและระบบศีลธรรม กฎเกณฑ์ทางวัฒนธรรม
หรือระบบศีลธรรมนี้เองเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อควบคุมแรงขับเคลื่อนดังกล่าวอันเป็นจุดแบ่ง
แยกมนุษย์กับสัตว์ เป็นก้าวใหญ่ในพัฒนาการของมนุษย์ แต่ผลในทางลบก็คือ ทำให้พฤติกรรม
ทางเพศของคนซับซ้อนขึ้นจนถึงเบี่ยงเบน

ในเรื่อง “ซู่” ผู้อ่านจะได้เห็นกรณีตัวอย่างของการเผชิญปัญหาอย่างที่เป็นรูปธรรมท่ามกลางบริบททางสังคมสมัยใหม่ที่ความสัมพันธ์ทางเพศสามารถเกิดขึ้นได้ด้วยการซื้อขาย ผู้ชายก็มีอาชีพขายบริการทางเพศ ในขณะที่สามียอมซื้อบริการเช่นนี้ให้ภรรยาเพื่อคงสภาพชีวิตสมรสไว้เมื่อคนหย่อนสมรรถภาพทางเพศ น่าสนใจว่าผู้แต่งไม่ได้ชวนให้ตั้งคำถามว่า อาชีพและพฤติกรรมของคนทั้งสามถูกต้องหรือไม่ อาจตีความได้ว่าระบบศีลธรรมเป็นสิ่งเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย แต่สิ่งที่ตัวเอกต้องฝ่าฟันคืออารมณ์ผูกพันที่ตนมีต่อลูกค้าโดยไม่มีสิทธิ์อันชอบธรรม ปัญหาเกิดขึ้นเมื่อเขามีความรักความพิศวาสต่อผู้ใช้บริการซึ่งเป็นสตรีที่มีสามีแล้ว นั่นคือวินทร์ได้ชี้ว่า เขาไม่สามารถแยกพฤติกรรมทางจิตออกจากพฤติกรรมทางกาย ดังที่เขาได้ชี้ไว้แล้วในบทความว่า พฤติกรรมทางเพศของคนได้วิวัฒนาการมาเป็นความรู้สึกละเอียดอ่อนที่เรียกว่าความรัก เราอาจสังเกตได้ว่า คนทั้งสองมีความคิดถึงความหลงใหลเมื่ออารมณ์รักและใคร่ผนึกกันอย่างซับซ้อนจนยากจะฝ่าฟัน ปัญหาอยู่ที่ความโหยหาต่อการตอบสนองของความต้องการทางเพศซึ่งเจือทั้งรักและใคร่กับความสำนึกในระบบศีลธรรมที่บ่งชี้ด้วยคำว่าซู่ และมีแนวโน้มว่า สิ่งเร้าภายในจะมีอำนาจเหนือกว่ากฎเกณฑ์ จะเห็นได้ว่า ตัวเอกยังมีความละเอียดอ่อนภายในจึงขัดแย้งกับตัวเองเมื่อต้องเผชิญกับกฎเกณฑ์ทางศีลธรรม หมายความว่า เขาไม่อาจอยู่ในสภาพ “ไร้อารมณ์ความรู้สึก” แม้เมื่อ “เสร็จงาน”

นำพิจารณาว่าสิ่งเร้าภายใน หรือจะเรียกว่าสัญชาตญาณที่วินทร์ เฝียววาริณเลือกนำมาพิจารณา เป็นสิ่งที่เขาคิดคำถามว่า เชื่อมโยงกับความจำเป็นในการมีชีวิตอยู่เพียงไร

ในบทความ “สัญชาตญาณการเอาตัวรอด” วินทร์กล่าวถึงธรรมชาติภายในของมนุษย์และสรรพสัตว์ว่า ต่างก็มีสัญชาตญาณการเอาตัวรอดเพื่อให้ชีวิตดำรงอยู่ได้ สิ่งมีชีวิตที่เรียกว่าคนสามารถใช้สมองพัฒนาอารูขขึ้นเป็นเครื่องมือในการเอาตัวรอดได้ดีกว่าสัตว์ การโกหกทำหน้าที่เป็น “อาวุธชนิดหนึ่ง” ไม่เพียงแต่ใช้การโกหกเป็นอาวุธเพื่อเอาตัวรอดเท่านั้น คนยัง “สามารถใช้ประโยชน์จากการโกหกในการดำรงชีพได้” อีกด้วย เช่นการโกหกในรูปการโฆษณาและการโฆษณาชวนเชื่อ สิ่งสำคัญก็คือ อะไรคือประโยชน์จากการโกหก ประโยชน์นั้นตกแก่ใคร เป็นสิ่งทำลายหรือเกื้อกูลสิ่งใด ปัจจัยที่ทำให้การโกหกบรรลุผลก็คือ ผู้โกหกสามารถสร้างการรับรู้ (perception) แก่ผู้รับได้ด้วย การใช้จิตวิทยาอันเป็นที่มาของสงครามจิตวิทยาในสงครามโลกครั้งที่ 2 และการโฆษณาสินค้าตลอดจนการเผยแพร่ทัศนคติความเชื่อต่าง ๆ การพิจารณาเจตนาของผู้โกหกจึงน่าจะเป็นหนทางหนึ่งในการวินิจฉัยความเหมาะสมของการเอาตัวรอดด้วยการโกหก นอกจากนี้การโกหกที่จะส่งผลในทางสร้างสรรค์ย่อมขึ้นอยู่กับการใช้สติปัญญาและความสำนึกทางจริยธรรมด้วย

เรื่องสั้นซึ่งอาจนับเป็นกรณีตัวอย่างของการโกหกที่ท้าทายให้พิจารณาก็คือเรื่อง “คำให้การ” คำให้การของตัวเอกผู้มีพฤติกรรมภายนอกฉ้อฉลหลอกลวงกลับได้แย้งข้อกล่าวหาที่ยึดหลักตรรกะแบบ “ไม่ดีเท่ากับชั่ว” ของคนทั่วไปซึ่งไม่พยายามแยกแยะให้เข้าถึงความซับซ้อนและ

เหตุผลของพฤติกรรมของบุคคล จึงมีผู้ถูกตราหน้าและถูกตั้งคณลงโทษ ทั้ง ๆ ที่เขาโกหกเพื่อประโยชน์ของคนหมู่มาก คำให้การของตัวเอกเป็นคำให้การที่ยืดยาวและเต็มไปด้วยรายละเอียด ซึ่งสามารถแสดงเหตุผลให้เข้าใจได้ว่าเขาเปลี่ยนแปลงจากคนที่ยึดมั่นในความซื่อสัตย์สุจริต รั้งกิจการ โภกผลออกถวงมาเป็นคน โภกก็เพราะ ความเก่งและความดีของเขาไม่เป็นที่ยอมรับในสังคม ในขณะที่สังคมหาประโยชน์ด้วยการ โภกกันในทุกวงการ เขาจึงปรับตัวให้สอดคล้องกับค่านิยมของสังคมแต่ยังคงอุดมคติเดิมไว้คือ สร้างประโยชน์แก่ผู้อื่น แต่ถึงแม้เขากระทำสิ่งที่ป็นความจริง เช่น รักษาโรคด้วยความรู้ที่ศึกษามาอย่างล่งแท้เพียงแต่ปลอมปริญญาบัตร เขาก็ถูกลงโทษด้วยการจับกุมคุมขัง นั้นแสดงว่าสังคมวัดคุณค่ากันอย่างฉาบฉวย ไม่ยอมรับตัวตนที่แท้จริง ทั้ง ๆ ที่ผู้อื่นที่กระทำตามช่องทางของสังคมก็หลอกลวงและเอาตัวรอดกันอย่างน่าเกลียด วินทร์ได้แสดงให้เห็นว่า การ โภกอาจเป็นเพียงวิธีการแต่อาจรักษาหลักการ ไว้ได้อย่างที่ตัวเอกยืนยันอย่างมั่นใจ เขายกตัวอย่างการเผยแพร่หลักธรรมด้วยกระป๋องนม การ โภกทุกอย่างไร้จรรยาเพื่อผลประโยชน์ต่างจากการ โนม้มน้ำให้เข้าถึงความดี ซึ่งถึงแม้อาจเรียกว่าการ โภกเหมือนกันแต่ก็มีผลต่างกันอย่างชัดเจน เพียงแต่จะมีผู้ “เฉลียว” พอที่จะแยกแยะได้หรือไม่ และคำให้การของชายชื่อเจตติวจะมีใครฟังเพียงใด วินทร์ตั้งคำถามถึงวิถีคิดของคนในสังคมว่า ในเมื่อสัญญาญาณ การเอาตัวรอดเป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งของมนุษย์ และอาจแปรเป็นเครื่องมือที่สร้างสรรค์หรือทำลายได้ การพิจารณาที่เจตนาของผู้กระทำดังที่ผู้เขียนกล่าวไว้ในบทความและแสดงไว้ในเรื่องนี้น่าจะเป็นสิ่งที่ขาด ไปเสียไม่ได้

ในทัศนะของวินทร์ เลียววาริณ สิ่งเร้าภายในซึ่งก่อความทุกข์ทรมานแก่มนุษย์ก็คือ ความกลัวและความละอายใจ ในบทความ “ด้านมืดของคน” เขากล่าวว่า ขณะที่มนุษย์มีความกลัวเป็นลักษณะร่วมกับสิ่งมีชีวิตชนิดอื่น ความกลัวในระดับพอดีทำให้มนุษย์รักตัวเองและมีชีวิตรอด แต่ความกลัวมากเกินไปก็จะก่อให้เกิดความทุกข์ วินทร์เองก็เคยรู้สึกกลัวอย่างไม่รู้สาเหตุดังที่เขา กล่าวว่า “อาจบอกว่ามันเป็นช่วงแห่งการเดินทางออกจากความสับสนแห่งชีวิต” เขาแก้ปัญหาด้วยแนวทางที่อธิบายได้ว่า “การมองโลกของครวมในระดับจักรวาล ทำให้ผมเข้าใจอะไรหลาย ๆ สิ่งดีขึ้นและผ่อนคลายลง ใช้เวลาไปต่อยวาง ใช้สติพิจารณา ตั้งแต่นั้นมาความกลัวก็ลดลง จนอยู่ในระดับที่ควบคุมได้” (วินทร์ เลียววาริณ, 2545ก : “ด้านมืดของคน”) ประสบการณ์ของผู้แต่งพอจะชี้ให้เห็นว่า การพยายามทำความเข้าใจที่มาและความเป็นไปของชีวิตเป็นหนทางหนึ่งที่จะช่วยลดระดับความกลัวจนถึงขั้นสามารถควบคุมได้

ขณะที่ความกลัวเป็นลักษณะร่วมของมนุษย์กับสิ่งมีชีวิตชนิดอื่น ความละอายเป็นลักษณะหนึ่งที่วินทร์สังเกตและตั้งคำถามว่า เป็นลักษณะที่มนุษย์มีนอกเหนือไปจากสิ่งมีชีวิตชนิดอื่นหรือไม่ และมีไว้เพื่ออะไร เมื่อยังไม่มีคำตอบ วินทร์ศึกษาเรื่องจิตเพื่อทำความเข้าใจอารมณ์

ชนิดต่าง ๆ ของมนุษย์ ความเข้าใจเรื่องจิตที่ศึกษากันมาว่า เป็นพลังงานชนิดหนึ่งที่มีความซับซ้อน และความรู้ของปราชญ์ตะวันออกช่วยอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับอารมณ์ของมนุษย์และสรรพสิ่งว่า เป็นไปอย่างสัมพันธ์ เช่น “เมื่อเราโกรธ อารมณ์ชนิดนี้จะสูงขึ้นพร้อมกับที่ระดับความกลัวของเราลดลง เช่นกันเมื่อระดับความกลัวสูงขึ้น ระดับความโกรธก็ลดลง” วินทร์พบว่าการหลักการของพุทธศาสนาที่สอนให้ “เฝ้าสังเกต รู้เท่าทันอารมณ์ที่มาปรุงแต่งจิต” เป็นทางออกที่จะช่วยทำความเข้าใจและรู้เท่าทันอารมณ์ของมนุษย์และอยู่ร่วมกันในฐานะที่อารมณ์เป็นส่วนหนึ่งของชีวิต ได้อย่างปกติสุข

ในเรื่อง “กรรมนิมิตของราชโลกสามใจของราษฎร เอกเทศ” กว่าตัวละครจะเข้าใจและรู้เท่าทันอารมณ์กลัวที่มาปรุงแต่งจิต เขาต้องจมอยู่กับความทุกข์นานถึง 19 ปี ตั้งแต่วัยหนุ่มจนถึงวัยกลางคน ผู้แต่งผูกเรื่องที่ตัวเอกต้องเผชิญการปราบปรามประชาชนของผู้มีอำนาจในปี 2516 และปี 2535 โดยมีเหตุการณ์เสริมที่เขาเข้าไปเกี่ยวข้องกับการพยายาม/และหรือขัดขวางในการช่วยเหลือหญิงโสเภณีให้หลุดพ้นจากอำนาจอันไม่เป็นธรรมอย่างเต็มที่แม่ของเขาเคยประสบ วิเคราะห์ได้ว่าตัวละครเอกทั้ง 3 เป็น 3 ตัวคนต่างบทบาทของ “ราษฎร เอกเทศ” ซึ่งเป็นผู้เล่าเรื่อง เขาเป็นทั้งจิตรกร ทหารและแมงดา และต่างก็มีบาดแผลหรือประสบการณ์เลวร้ายที่คอยตามมาหลอกหลอนให้เกิดความกลัวและละอายใจด้วยความล้าลึกคิด ทั้งสามจึงคาดเกินกว่าจะฆ่าตัวตาย จึงต้องเผชิญกับความทุกข์ในรูปของความฝัน ตัวละครทั้ง 3 ต่างก็เป็นทั้งผู้ถูกกระทำและผู้กระทำ ความขมขื่นร่วมกันคือ การเกิดในช่องเพราะมีแม่เป็นโสเภณี ถูกตั้งคมดุกเหี้ยดยอดยาม ต้องอยู่อย่างอดอยากยากจนขนาดต้องขโมยขนบ เมื่อถูกจับ ได้ก็ถูกบังคับให้กล่าวสารภาพประจานค่าทอตัวเองจนกลัวฝังใจ ชื่อตัวละคร “ราษฎร เอกเทศ” เน้นความเป็นพลเรือนผู้เป็นส่วนหนึ่งของรัฐ แต่ดำรงชีวิตอย่างแปลกแตกต่างจากคนอื่นโดยไม่ภูมิใจในคุณค่าใด ๆ ของตน ชีวิตของเขาเป็นชีวิตอันเป็นผลของความใคร่ ไม่ใช่ความตั้งใจให้กำเนิดของพ่อแม่ที่มีความรักต่อกัน และไม่เป็นส่วนหนึ่งของสถาบันครอบครัวหรือสถาบันใด ๆ อย่างชัดเจน

ราษฎรคนที่ เป็นจิตรกรถูกสังหารโดยอาชญากรรมเอาตัวรอดครอบงำ เขากลับความตายทั้ง ๆ ที่อยากตาย ในที่สุดเขามีชีวิตรอดจากการถูกสังหารเมื่อบยกที่ซ่อนของเพื่อน ๆ ซึ่งต่อมาได้ถูกฆ่าตายทั้งหมด ราษฎรที่เป็นทหารจัดการบำบัดความกลัวด้วยการแสดงอำนาจทำร้ายผู้อ่อนแอ พฤติกรรมที่รุนแรงถึงขั้นชื่นชอบการฆ่าคนสามารถกลบความกลัวในใจเขาได้ แต่เขาทำได้เพียงแค่การกลบหรือปิดไว้ ความกลัวที่อยู่ได้จิตสำนึกและความรู้สึกผิดยังคงมีอยู่ เช่นเดียวกับราษฎรคนที่ เป็นแมงดาใช้ความรุนแรง ลงไม้ลงมือคบตีผู้หญิงในช่องแสดงความมีอำนาจเพื่อสลายความกลัว แต่เมื่อเขาพิการเขาก็ไม่สามารถกระทำได้ดังเดิม ความกลัวก็กลับมากัดกร่อนจิตใจเขาอีก

ตัวละครอันวิเศษห้ได้ว่าเป็นตัวคนทั้ง 3 ของ “ผม” ต่างก็คอยหลบหนีความกลัวและความรู้สึกผิด ในที่สุดเมื่อต้องเผชิญหน้ากับตัวเองในอีก 19 ปีถัดมา ตัวคนทั้ง 3 ก็ “ผม” ซึ่งหมายถึง “อัคราที่แท้” สามารถทำความเข้าใจที่มาของความบ้าอำนาจและความรู้สึกผิดว่ามาจากความกลัวที่รุนแรง ดังที่ “ผม” วิเคราะห์ปัญหาของตัวเองว่า “ผมมีปัญหา จิตใจภายในของผมถูกรอบคลุมด้วยความรู้สึกผิด ความก้าวร้าว ความลุ่มหลงในอำนาจ ทั้งสามตั้งอยู่บนพื้นฐานของความกลัวอย่างรุนแรง” (80) “ผม” ค้นพบว่าตัวคนที่ป็นจิตรกรมีความทุกข์เพราะ “...รู้สึกผิดที่เป็นต้นเหตุให้คนตายไปหลายคนเพราะความกลัว” (81) ของเขา ขณะที่ตัวคนที่ป็นเมงดาทุกข์เพราะ “เห็นความอ่อนแอของตัวเอง...” และต้องอยู่อย่างไร้อำนาจ ส่วนตัวคนที่ป็นทหาร “รู้สึกผิดและกลัว...” และคิดว่าการใช้ความรุนแรงจนถึงขั้นฆ่าคนจะช่วยให้หายกลัวได้ ดังที่ “ผม” วิเคราะห์ว่า “...คนที่กลัวและถืออาวุธจะกลายเป็นคนรุนแรงเสมอ” และตัวคนทั้ง 3 ของเขาต่างก็ตกเป็น “ทาสของความกลัวเหมือนกัน”(82) การบำบัดความกลัวด้วยการแสดงอำนาจซึ่งจะเกิดได้ด้วยความโกรธสอดคล้องกับที่วินทร์กล่าวไว้ในบทความ “ด้านมืดของคน” ว่า อารมณ์มีการหน่วงกำลังกัน เมื่อมีอารมณ์หนึ่งอีกอารมณ์จะลดลง ไม่มีอารมณ์ใดคงที่

การทำความเข้าใจและรับรู้จนถึงยอมรับการมีอยู่ของอารมณ์ชนิดนี้ทำให้ตัวคนทั้ง 3 กล้าที่จะเผชิญกับความจริง ดังที่ต่างก็กล้าที่จะตั้งโกป็นทำลายตัวคนที่มีความกลัวไปเสีย แม้ความจริงป็นจะไม่มีการสนับสนุนอยู่ แต่ผู้่านรับรู้ได้ว่าความกลัวที่ฝังแน่นในใจตัวละครทั้ง 3 ได้ถูกความกล้าที่จะยอมรับความจริงทำลายไปได้แล้ว

“ผม” จึงให้เห็นว่า “...เราหนีความกลัวไปไม่พ้น เพราะมันคือเงามืดตัวเราเอง แต่คนเราสามารถเลือกที่จะเดินเข้าหาแสงสว่างเพื่อให้เงาดำกลับไปอยู่ด้านหลังได้” (84) สอดคล้องกับที่วินทร์กล่าวไว้ในบทความว่า ความกลัวป็นด้านมืดของคนที่มีติดตัวมาใบนมนุษย์ทุกผู้ ขึ้นอยู่กับว่า ใครเรียนรู้ที่จะอยู่กับธรรมชาติส่วนนี้ได้อย่างไร

แม้ “ผม” จะรู้สึกชินกับการมีอารมณ์ชนิดนี้ เช่นเดียวกับเสียดำที่ชินกับการถูกขังอยู่ในกรงและกลัวการออกจากกรง แต่หากตั้งใจปลดปล่อยให้มันมีชีวิตอยู่ตามธรรมชาติดั้งเดิม “ผม” ก็สามารถทำได้ การค้นพบของตัว “ผม” ด้วยพุทธปรัชญาว่า “ทางเดียวที่จะช่วยนำ...มาสู่ตัวคนที่แท้จริง ก็ด้วยความรักเท่านั้น และมนุษย์เราทุกคนก็มีอัคราแห่งความดีงามและความรักซ่อนอยู่ในตัวด้วยกันทุกคน การให้อภัยแก่ตนเองและผู้อื่นก็คือความรักชนิดหนึ่ง...” (85) ก็ทำให้เขาให้อภัยตนเองจนสามารถหลุดพ้นจากความทุกข์ และค้นพบตัวคนที่แท้จริงของเขาได้

กล่าวได้ว่า ตัวละคร “ผม” ใช้สติพิจารณาอารมณ์กลัวและความรู้สึกผิดของตนจนรู้เท่าทันว่า อารมณ์ชนิดนี้เป็นธรรมชาติส่วนหนึ่งของมนุษย์ที่สามารถทำความเข้าใจและอยู่ร่วมกันได้ นอกเหนือไปกว่านี้ก็คือ การค้นพบตัวคนอีกด้านหนึ่งของมนุษย์ซึ่งเป็นด้านสว่าง การใช้ปัญญานำ